SELOSTAJAT TULESSA

– jääkiekkoselostusten metaforien nykyisestä luonteesta –

Tomi Nordlund
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2016

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Suomen kieli

NORDLUND, TOMI: Selostajat tulessa – jääkiekkoselostusten metaforien nykyisestä luonteesta

Pro gradu -tutkielma, 74 s.

Huhtikuu 2016

Tutkin pro gradu -työssäni jääkiekkoselostusten metaforia. Tarkoituksena on selvittää, millaisia kielikuvia nykyselostajat käyttävät ja millaisiin asioihin käytetyissä metaforissa vedotaan. Lähtöoletuksena on myös muun muassa se, että 2010-luvun urheiluselostajilla on entistä enemmän lupa ja jopa vaatimus käyttää mahdollisimman värikästä kieltä, revitellä ja elää pelin sykkeessä täysillä mukana. Tämä näkyy myös selostuksissa käytettyjen metaforien kirjossa. Lisäksi ottelun kulusta katsojille raportoidut asiat pyritään tekemään elävämmäksi ja helpommin miellettäväksi erilaisten kielikuvien avulla.

Selostusten entistä värittyneempi ulosanti rinnastuu myös kulttuurimme yleiseen viihteellistymiseen ja toisaalta media-alan eri toimijoiden väliseen kilpailuasetelmaan. Ylipäänsä ei ole yhdentekevää, miten jääkiekosta lajia seuraaville yleisömassoille puhutaan. Tyypillisesti jääkiekkoselostukset täyttyvät etenkin sotaan ja matkantekoon liittyvistä metaforista, mutta tutkimuksestani selviää, millä muilla kielikuvilla jääkiekkoselostuksia voidaan nykyään värittää.

Teoreettisesti työni nojaa George Lakoffin ja Mark Johnsonin vuonna 1980 Metaphors We Live By -teoksessaan esittämään kognitiiviseen metaforateoriaan. Sen avulla osoitan, miten metaforat määrittävät koko ajatteluamme ja ovat mukana arkisimmissakin käsitteellistämisen prosesseissa. Tätä kautta voidaan lähteä tarkkailemaan sitä, mitä niin sanottu metaforinen arki on suomalaisten suosikkilajin eli jääkiekon kontekstissa. Tutkimusaineistonani on kolmen jääkiekon SM-liigan runkosarjaottelun selostukset. Aineistoanalyysi nojaa Lakoffin ja Johnsonin ajatuksiin metaforien lähde- ja kohdealueista. Tämän lisäksi analyysissä hyödynnetään merkityskentän käsitettä sekä Mikko Turusen vuonna 2010 valmistuneessa väitöskirjassaan esittämää näkemystä semanttisesta yhteisalueesta. Näin on mahdollista selvittää metaforien toimintaa sekä laajemmalla että yksityiskohtaisemmalla tasolla. Aineistoanalyysissä on mukana runsaasti lause-esimerkkejä, minkä lisäksi osa metaforista on purettu lähde- ja kohdealueen avulla semanttisen yhteisalueen tasolle.

Tutkimus osoittaa, että jääkiekkoselostuksissa käytetyt metaforat ovat kirjavia mutta toisaalta myös varsin toisteisia ja puheilmaisuun juurtuneita. Niitä määrittää vahvasti lajille tyypilliset konventiot. Osoitan työssäni, että metaforinen puhe sijoittuu eri tavoin pelin osa-alueille: esimerkiksi hyökkäys- ja puolustuspelistä käytetyt kielikuvat eroavat toisistaan varsin paljon. Lisäksi jääkiekko näyttäytyy metaforisissa lauselmissa joko raavaiden miesten tai pikkupoikien pelinä, jonka pariin naisilla ei ole asiaa. Jääkiekon paljon puhuttu väkivalta kevenee selostusten metaforissa viihteeksi, tanssimiseksi ja keskustelemiseksi. 2010-luvun selostajaprofiili määrittyy tämän analyysin perusteella kielellisesti värikkääksi mutta arvoiltaan ja asenteiltaan varsin konservatiiviseksi.

Tutkielman avainsanoja: urheiluselostus, jääkiekko, metafora, kognitiivinen metaforateoria, merkityskenttä, semanttinen yhteisalue.

SISÄLLYS

1. Johdanto **4**
1.1. Taustaa ja katsaus aineistoon **6**
1.2. Tutkimuksen menetelmistä **8**

2. Urheiluselostamisen kulttuuri Suomessa **11**
2.1. Selostajat kielikuvittajina **13**
2.2. Jääkiekko-otteluiden televisioinnista **15**

3. Metaforat määrittävät todellisuutta **17**
3.1. Miten metafora toimii? **18**
3.2. Katsaus analogiaan ja idiomeihin **21**
3.3. Kognitiivinen metaforateoria **23**
3.3.1. Metaforien luokittelua 27

4. Merkityskentät hahmottamisen apuna **31**
4.1. Semanttisesta yhteisalueesta **32**

5. Otteluanalyysit **36**
5.1. Metaforat lähdealueittain **37**
5.2. Metaforat toiminta-alueittain **43**
5.2.1. Hyökkäyspeli 44
5.2.2. Puolustuspeli 46
5.2.3. Kontaktitilanteet 48
5.2.4. Asianosaisten toiminta ja profiili 52
5.2.5. Pelin yleiskuvaukset 56
5.2.6. Kiekonkäsittely 59

6. Päätelmiä ja jatkotutkimuksen aiheita **63**

7. Lähteet **70**

1 Johdanto

Olen seurannut jääkiekko-otteluita televisiosta lapsuudestani saakka. Samalla kuuluviini on kantautunut valtavat määrät erilaista otteluselostuspuhetta. Suomen kielen opiskelun myötä olen alkanut kiinnittää yhä enemmän huomiota selostusten läpitunkevan vahvaan metaforisuuteen, joka tuntuu samalla olevan aiempaa värikkäämpää, monimuotoisempaa ja persoonallisempaa. Olen havainnut selostuskielen täyttyvän jopa aivan uudenlaisista metaforista, jotka muodostuvat usein spontaanisti tilanteiden tuoksinassa. Näistä lähtökohdista on kummunnut haluni selvittää pro gradu -tutkielmassani sitä, millaisia metaforia selostuspuhe nykyään tuottaa sekä millaisia merkityksiä ja assosiaatioita niihin voi sisältyä.

Yksi tämän tutkimuksen lähtöoletuksista liittyy tv-selostajien muuttuneeseen toimenkuvaan 1990-luvun puolivälistä eteenpäin ja etenkin 2000-luvulla. Toisin kuin menneinä vuosikymmeninä, urheiluselostajat ja -kommentaattorit eivät tyydy enää vain juontamaan pelitapahtumia perusmonotonisella tyylillä pelaajien nimiä syöttövuoron mukaisesti luetellen, vaan nykyään heillä on lajista riippumatta lupa ja jopa vaatimus taustoittaa, maalailla, elää mukana ja revitellä. Yleisölle pelin kulusta kerrotut asiat pyritään tekemään elävämmäksi ja helpommin miellettäväksi erilaisten kielikuvien avulla.

Perinteisestihän urheilumetaforien tiedetään liittyvän etenkin sodan kieleen: vastustajan maalia miehitetään, minkä lisäksi pelissä ammutaan, hyökätään ja puolustetaan (ks. esim. Suomela 1998). Selostuskieleen mahtuu kuitenkin paljon muunkinlaista metaforisuutta, mihin aion tutkimuksessani pureutua. Tarkoituksenani on selvittää, kuinka monipuolisesti metaforisoitunutta nykyinen selostuspuhe on ja millaisia merkityskehikoita ja konnotaatioita siitä voi nousta esiin.

Voidaan olettaa, että pelkästään yhden jääkiekko-ottelun tapahtumakuvailuun mahtuu paljon toisteista ja kliseistäkin selostuspuhetta. Metaforat ovatkin jatkuvasti luomassa merkityksiä ja mielikuvia selostuspuheen ytimessä – välillä jopa äärimmäisyyksiin asti. Riina Klemettinen (2009) ironisoi Kielikellon kolumnissaan jääkiekkoselostajien metaforien täyttämää perusjargonia näin:

> *”Tervetuloa seuraamaan jääkiekkokierroksen kuuminta kamppailua! – – On yleisessä tiedossa, että vierasjoukkueen kuumaverisellä puolustajalla keittää helposti. Vastustaja hiillostaakin kuumakallea herkeämättä, jotta tämä polttaisi päreensä ja alkaisi käydä kuumana. – – Päätöserässä kotijoukkueen*

> *tähtihyökkääjä on liekeissä: kiekko pysyy lavassa kuin liimattuna pelaajan raivatessa tiensä ohi vastustajan puolustuksen. Ratkaisevalla hetkellä hyökkääjän kädet kuitenkin jäätyvät ja tuliseksi tarkoitettu laukaus epäonnistuu. Tällä kertaa kiekko polttaa jäätäviä torjuntoja esittäneen maalivahdin räpylässä ja löysä veto uppoaa sittenkin verkkoon. – – Kun on liekeissä tai tulessa, kaikki onnistuu."*

Ainakin osin suomalaiset voivat kiittää entistä kielikuvallisemmasta selostuspuheesta mielikuvituksellisia ja omaperäisiä metaforia viljelevää suosikkiselostajaa Antero Mertarantaa (ks. Kivimäki 2015), jonka työnkuvaa sivuan seuraavassa luvussa. Silti selostusten entistä värittyneempää ulosantia ei voi olla rinnastamatta myös kulttuurimme yleiseen viihteellistymiseen ja toisaalta media-alan eri toimijoiden väliseen kilpailuasetelmaan. Mitä vetävämpää puhetta, sitä houkuttelevampaa se katsojan kannalta on.

Myös Laineen ja Itkosen (2009: 217–218) mukaan selostajien asemassa ja puhunnan sisällöissä on tapahtunut muutoksia. Selostukset ovat uusiutuneet kiinteässä kytkennässä yhteiskunnan, viestintäteknologian ja urheilukulttuurin muutoksiin. Nykyselostaja ei ole enää "sinivalkoinen kansanvalistaja" vaan pikemminkin monipuolistuneen mediakentän asiantuntija. Nykyselostajat toimivat urheilufaniuden ja -karnevalismin vahvasti värittämällä urheilumediakentällä, jonka markkinatoimijat ovat tuotteistaneet osaksi globaalia viihdeteollisuutta.

Olen määrittänyt nykyselostuksissa käytettävien metaforien lähempää tarkastelua varten kolme tutkimuskysymystä, joista ensimmäinen kuuluu:

1) Millaisilla metaforilla selostaja värittää puhe-esitystään?

Hypoteesini on, että urheilumetaforien valtaisasta kirjosta on löydettävissä tiettyjä jääkiekkopuheeseen kuuluvia ilmiöitä. Olennaista on myös se, millaisia merkityksiä nämä ääneen lausutut metaforat ovat potentiaalisia tuottamaan.

Tätä kautta voidaan muotoilla toinen tutkimuskysymys:

2) Millaisiin asioihin selostusten metaforisissa lauselmissa vedotaan?

Selostajien työssään käyttämät metaforat voivat kytkeytyä esimerkiksi lajikohtaisiin arvoihin ja asenteisiin, ilmiöihin ja jopa yhteisöihin. Lopuksi voidaan esittää vielä kolmas, laajempi tutkimuskysymys:

3) Mitä nämä metaforat kertovat meille pelistä nimeltä jääkiekko?

Se, mitä metaforat kertovat jääkiekosta, voi ulottua koskemaan myös laajempia yhteiskunnan osa-alueita. Yksi hyvä esimerkki tästä on jääkiekkoon kytkeytyvä väkivalta, joka puhuttaa mediassa vuodesta toiseen. On kiintoisa tarkastella muun muassa sitä, millaisia metaforisia ilmauksia tämä väkivaltakonteksti saa kiekkopuheessa osakseen.

Tutkimukseni keskeisimpiin hypoteeseihini kuuluu lisäksi se, että pelin eri osa-alueet saavat osakseen tietyntyyppistä puhetta ja samalla tietynlaisia metaforisia ilmaisuja. Näillä pelin sisäisillä toiminta-alueilla on taipumus melkeinpä kuin magneettisesti kerätä osakseen samantyyppisiä metaforisia ilmaisuja. Oletan siis, että tietyt pelitapahtumat siis vaikuttavat puheen luonteeseen. Olen jakanut tutkimukseni analyysiosiossa metaforat sen mukaan, millä pelin toiminta-alueella ne esiintyvät. Määrittämiäni peliselostuksen toiminta-alueita ovat:

1) hyökkäyspeli
2) puolustuspeli
3) kontaktitilanteet
4) asianosaisten toiminta ja profiili (ml. pelaajat, valmentajat, tuomarit, yleisö)
5) pelin yleiskuvaukset
6) kiekonkäsittely

Pelin toiminta-alueiden avulla on hyvä jaotella tutkimusaineistoa sekä samalla tehdä tulkintaa ja päätelmiä siitä, minkälainen jääkiekkopuhe on tyypillistä millaisissakin tilanteissa.

1.1 Taustaa ja katsaus aineistoon

Merkitystä ja sen yhtä osa-aluetta eli metaforaa on tutkittu etenkin kieli- ja kirjallisuustieteen piirissä varsin paljon, mutta tutkimus vaikuttaa painottuneen enemmän kirjoitettuun kuin puhuttuun

kieleen ja etenkin kaunokirjallisten teoksien tai esimerkiksi lehtitekstien metaforiseen erittelyyn. Vaikka kielikuvien olemusta on tutkittu meillä ja maailmalla runsaasti, on huomattava, että metaforat eivät ole pelkästään vakiintuneita vaan ne elävät myös ajassa kulttuurin ja yhteiskunnan alati muuttuessa. Tämän takia niiden tutkiminen on mielestäni tärkeää nyt ja tulevaisuudessa. Koen tutkimukseni pieneksi osaksi tällaista laajempaa muuttuvien metaforien ja niistä kumpuavien merkitysten seurantaa.

Jääkiekkometaforia on tutkittu Suomessa jonkin verran. Esimerkiksi Merja Suomela (1998) on tutkinut jääkiekkouutisten sisältämiä metaforia ja lajitellut niitä eri perustein. Aiheesta on tehty myös pro gradu -tutkielmia. Esimerkiksi Netta Kivimäki (2015) teki Itä-Suomen yliopistoon suomen kielen gradun Antero Mertarannan jääkiekkoselostusten metaforista. Kivimäen työssä on tutkittu Mertarannan jääkiekon arvoturnausselostuksissa käyttämiä metaforia. Hänen tutkimuksestaan selviää, että selostusten metaforisia piirteitä yhdistelemällä lajista rakentuu kokonaiskuva, jossa korostuvat esimerkiksi joukkueen rakentuminen kokonaisuudeksi, yhteinen päämäärä ja pelien jännittävyys. Lisäksi metaforisilla ilmaisuilla kuvataan varsin usein lajin vauhdikkuutta sekä pelaamisen rajuutta ja voimaa.

Kivimäki (2015: 2–4) jakoi aineistonsa metaforat niiden lähdealueiden mukaisiin ryhmiin, kuten esimerkiksi sota, uhkapelit, säätilat ja -ilmiöt, taide ja viihde. Itse aion myös jakaa selostuksista löytämäni metaforat ryhmiin niistä esiin nousevien lähdealueiden mukaan ja tehdä tästä päätelmiä. Lisäksi tarkoitukseni on jakaa metaforat omille toiminta-alueilleen sekä tarkastella niitä merkityskenttien avulla. Tässä hyödynnän samalla Mikko Turusen (2011) esittelemää semanttisen yhteisalueen käsitettä. Sen avulla on mahdollista tarkkailla lähempää metaforan lähde- ja kohdealueen keskinäistä merkityssiirtoa ja sitä, millaisia merkityksiä semanttisen yhteisalueen ulkopuolelle jää.

Erona omaan tutkimukseeni on tietysti myös se, että tarkkailen yhden sijaan kolmea eri selostajaa, mikä tuonee lopputulokseen omanlaistaan kirjoa ja hajontaa. Saman selostajan tyypilliset kielelliset konventiot voisivat määrittää liikaa metaforien painopistettä. Lisäksi Mertarannan maneerit niin sanottuna kansallisselostajanamme ovat monille tuttuja, minkä vuoksi haluan tutkia ikään kuin arkipäiväisempää urheiluselostamista. Tarkkailemiani puhetyöläisiä voisikin Mertarannan julkkisstatukseen verrattuna kutsua tavallisiksi riviselostajiksi. Arvokisaselostusten sijaan tutkimukseni kohteeksi on valikoitunut 15 joukkueen muodostama jääkiekon SM-liiga, jota pelataan joka vuosi syyskuusta toukokuuhun lähes viikoittain. Myös tämä vaikuttanee metaforien

eroavaan luonteeseen muun muassa siinä, että liigaselostajat eivät voi luoda arvokisaselostajan tavoin yhteiskansallista me-henkeä, vaan heidän on pyrittävä kuvauksissaan ainakin jonkinasteiseen objektiivisuuteen.

Tätä tutkimusta varten on äänitetty maksullisen verkkotelevisiopalvelu Ruutu+:n selostukset kolmesta eri SM-liigan runkosarjaottelusta. Äänitteistä on poimittu ja litteroitu kaikki metaforiset ilmaisut, joista sitten on tehty laadullista tutkimusta edustava, deskriptiivinen ja diskursiivinen sisällönanalyysi. Olen valikoinut tutkimusaineiston niin, että mukana analyysissä on yhteensä kuusi eri joukkuetta. Näin joskus vahvatkin tiettyihin joukkueisiin liitetyt mieli- ja kielikuvat eivät pääse liikaa vaikuttamaan tutkimukseen, joka liittyy nimenomaan selostusten, ei niinkään kaukalon yksittäisten toimijoiden, olemukseen.

Tutkimuksessa analysoitavat SM-liigaottelut ovat seuraavat: torstaina 7. tammikuuta 2016 Tampereella pelattu Tappara–Blues (selostajana Anssi Ritari, lopputulos 4-1), perjantaina 8. tammikuuta Porissa 2016 pelattu Ässät–HIFK (selostajana Toni Lönnroos ja kommentaattorina Jouni Myllymaa, lopputulos 3-2) ja tiistaina 2. helmikuuta Oulussa pelattu Kärpät–HPK (selostajana Jani Alkio, lopputulos 5-1).

1.2 Tutkimuksen menetelmistä

Teoreettisesti tutkielmani pohjautuu amerikkalaisprofessorien George Lakoffin ja Mark Johnsonin teoksessaan Metaphors We Live By (1980) lanseeraamaan kognitiiviseen metaforateoriaan. Lisäksi analyysivaiheessa hyödynnetään merkityskentän käsitettä sekä Mikko Turusen Haarautuvat merkitykset -väitöskirjassa (2010) rakentamaa ajatusta semanttisista yhteisalueista. Avaan näitä teorioita ja käsitteitä tarkemmin tutkimuksen seuraavissa luvuissa.

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen eli kvalitatiivinen. Kvalitatiivisen tutkimus on tyypillisesti kokonaisvaltaista tiedonkeräämistä, jossa aineisto hankitaan todellisissa ja luonnollisissa tilanteissa. Satunnaisotoksen sijaan tutkimuksen kohdejoukko tulee valita tarkoituksenmukaisesti. Tapaukset käsitellään ainutlaatuisina ja aineistoa on syytä tulkita sen mukaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa korostuvat esimerkiksi kielen piirteet, säännönmukaisuuden, reflektio sekä tekstin tai toiminnan merkityksen ymmärtäminen. (Hirsjärvi &

Remes & Sajavaara 1997: 164–165.) Kaikki nämä yleiskehykset ja -tavoitteet soveltuvat mielestäni hyvin jääkiekkometaforia tarkastelevaan laadulliseen tutkimukseen.

Kiviniemi (2010: 73) huomauttaa, että prosessiluonteisessa laadullisessa tutkimuksessa korostetaan myös tutkimuksen rajaamisen tärkeyttä. On otettava huomioon, että tutkijan omat intressit ja näkökulmat vaikuttavat aineiston keruuseen ja kerätyn aineiston luonteeseen. Laadullinen aineisto ei siis kuvaa sellaisenaan todellisuutta, vaan se välittyy erilaisten tulkinnallisten prismojen ja tarkasteluperspektiivien välityksellä. Aineistoa rajatessa on otettava myös kantaa siihen, mikä on se esiin nouseva ydinsanoma, jonka tutkija haluaa tulkintansa avulla erityisesti nostaa tarkastelunsa keskipisteeksi. Tässäkin tutkimuksessa on väistämättä jouduttu tekemään tiettyjä rajauksia johtuen jo metafora-käsitteen laaja-alaisuudesta ja toisaalta pro gradu -kokoisen työn realiteeteista. Kerron rajauksista lisää seuraavassa luvussa.

Metaforatutkimukseni päämetodina toimii sisällönanalyysi. Se voidaan käsitteellistää sekä yksittäiseksi metodiksi että väljäksi teoreettiseksi kehykseksi, jonka voi yhdistää erilaisiin analyyseihin. Useimmat erinimiset laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät pohjautuvat usein tavalla tai toisella sisällönanalyysiin ainakin, mikäli sillä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 91.) Tässä tapauksessa kyse on siis ensi kädessä kuulluista ja sitten ylös kirjoitetuista sisällöistä.

Tutkimusmenetelmän nimenä sisällönanalyysi käsittää ensisijaisesti verbaalien sisältöjen analyysin (Anttila 2006: 292). Aineiston on pyrittävä kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä, josta sitten luodaan selkeä sanallinen kuvas. Sisällönanalyysin avulla aineisto järjestetään selkeään ja tiiviiseen muotoon sen sisältämää informaatiota kadottamatta. (Tuominen & Sarajärvi 2009: 108.)

Oleellista laadullisen aineiston tarkastelussa on myös näkemyksellisyys. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkijan on pystyttävä pureutumaan arkielämän suhteellisen totuuden taakse ja löytämään työlleen sieltä näkökulmaa. Osat on kyettävä sijoittamaan osaksi kokonaisuutta, minkä lisäksi sisällöllisen logiikan merkitys korostuu. Se tarkoittaa tasapainoa tutkimusongelmien, aineiston kokoamisen ja analyysimenetelmien välillä. Tutkimuskysymysten on siis oltava sellaisia, että ne ohjaavat aineiston keruuta ja analyysin valintaa. Silti tutkimusongelmien voi kuitenkin antaa muotoutua tutkimuksen kuluessa ja tutkittavan aineiston ohjaamina. (Anttila 2006: 185–186.) Perspektiiviä omaan tutkimukseeni tuo harrastuneisuuteni jääkiekon parissa. Sisällöllisen logiikan koen myös olevan tasapainossa – oman esiymmärrykseni pohjalta rakentuneisiin tutkimuskysymyksiin vastaaminen

tuntuu hyvinkin mahdolliselta valitun teorian, metodin ja käsitellyn aineiston perusteella. Tutkimusongelmat, valittu aineisto ja sen käsittelytapa tuntuvat olevan keskenään tasapainossa.

Tuomi ja Sarajärvi (2009: 92) korostavat vielä, että laadullisen tutkimuksen aineistosta löytyy aina useita kiinnostavia asioita, joita ei ole ehkä etukäteen osannut edes ajatella. On tärkeää valita tarkkaan rajattu ja kapea ilmiö, mutta toisaalta on myös olennaista kertoa siitä kaikki se, mitä mahdollista on. Sisällönanalyysissä onkin tärkeää käydä aineisto ensin läpi joko litteroimalla tai koodaamalla, jonka jälkeen on erotettava ja merkittävä ne seikat, jotka sattuvat kuulumaan kyseisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteisiin. Tarkoituksena on siis löytää aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Muu jää tutkimuksesta pois. Tämän jälkeen löydetyt asiat kerätään yhteen ja aineisto luokitellaan, teemoitetaan tai tyypitellään. Lopuksi on vielä yhteenvedon vuoro.

Näiden metodisten menetelmien, periaatteiden ja yleisten ohjenuorien avulla lähden rakentamaan tutkimustani. Kuten sanottua, Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria luo työlleni tärkeän teoreettisen pohjan. Varsinaisessa sisällönanalyysissä hyödynnän muun muassa heidän lähde- ja kohdealueisiin perustuvia näkemyksiään. Lisäksi analyysivaiheessa ja päätelmien teossa metaforien luonnetta havainnollistetaan hyödyntämällä merkityskentän ja semanttisen yhteisalueen käsitteitä. Tätä ennen teen kuitenkin katsauksen suomalaisen urheiluselostamisen historiaan ja kulttuuriin.

2 Urheiluselostamisen kulttuuri Suomessa

Mistä jääkiekko-ottelua selostava ihminen oikeastaan puhuu? Yksinkertaistaen voidaan todeta, että tapahtumakuvailun kohteena on kaksi vastakkain pelaavaa joukkuetta, joista enemmän maaleja tehnyt voittaa ottelun. Molemmista on samanaikaisesti jäällä kuusi pelaajaa: maalivahti, kaksi puolustajaa ja kolme hyökkääjää. Joukkueet pelaavat yhdessä ottelussa kolme 20 minuutin mittaista erää kahdella 18 minuutin pituisilla erätauolla. Jos ottelu päättyy tasalukemiin, pelataan vielä jatkoerä ja mahdollinen voittolaukauskilpailu. Kaikkiin näihin tapahtumiin mahtuu runsaasti selostuspuhetta, joka asettuu aina osaksi tietynlaista kontekstia.

Jääkiekolla ja sen mediaraportoinnilla onkin Suomessa aivan erityinen rooli. Suomelan (1998: 48) mukaan jääkiekkoa arvostetaan Suomessa valtavasti, ja laji saakin runsaasti lähetysaikaa niin televisiossa, radiossa kuin lehtien palstoilla. Arvostus näkyy myös jääkiekkokielelle ominaisissa metaforissa. Pelistä puhutaan käyttäen ilmauksia, jotka implikoivat kaikkea vahvaa, suurta, hienoa, rikasta ja miehistä.

Keskeinen syy urheilun eri viestimissä tapahtuvan mediatarjonnan massiiviselle volyymille on tietysti se, että urheilu kiinnostaa kuluttajia. Esimerkiksi vuonna 2015 Yle TV2:n 20 katsotuimmasta lähetyksestä peräti 19 käsitteli pelkästään urheilua jääkiekosta hiihtoon ja yleisurheiluun (www.finnpanel.fi. 12.3.2016). Mediaurheilun tuotteistettuja spektaakkeleita synnytettäessä onkin välttämätöntä kiinnittää huomiota siihen, miten urheilusta viestitään yleisölle (Laine & Itkonen 2009: 199).

Urheiluselostamista ei voi pitää alkuunkaan uutena ilmiönä – onhan urheilutapahtumia välitetty kuuntelijoille ja katselijoille eri tavoin modernin kilpaurheilun alkutaipaleilta lähtien. Toiminta on ollut alusta asti julkista. Radioselostuksista edettiin uusiin selostamisen muotoihin televisioiden löydettyä tiensä suomalaiskoteihin 1960-luvulla. Televisiokuva loi urheiluselostuksille uudenlaisen haasteen, sillä katsojat näkivät, mitä ruudulla tapahtui. Tämä edellyttikin selostajilta aivan uudenlaista tarkkuutta. (emt.: 200–203.)

Mediakentän 2000-lukuinen pirstoutuminen on vaikuttanut siihen, että kaupalliseen mediaan ja alueellisesti lisääntyneeseen ohjelmaan on tarvittu lisää selostajia, mikä puolestaan on kirvoittanut selostusten sisältöä. Selostajat eivät ole enää voineet pitäytyä vanhassa urheiluselostamisen

perinteessä, vaan puhunta on pitänyt mukauttaa lähetysten uuteen formaattiin. Urheilun tuotteistuessa uudella tavoin myös selostajat ja selostukset asemoituvat osaksi kokonaistuotetta. Myös ammattikunnan urheilulajikohtainen erikoistuminen on lisääntynyt selvästi. (emt.: 210.) Tämä näkyy selvästi esimerkiksi tässä tutkimuksessa hyödynnettyjen Ruutu+-kanavan selostajien työprofiilissa: suurin osa heistä selostaa pääosin jääkiekkoa. Samalla voidaan olettaa, että heidän ulosantinsa edustaa nimenomaan kiekkopuhuntaa. Tämän tutkimuksen tuloksia ei siis voi yleistää koskemaan esimerkiksi jalkapalloselostajille ominaisia metaforia.

Laineen ja Itkosen (emt.: 212) mielestä selostajista on tullut myös viihdyttäjiä, jotka tämän roolin ottaessaan edistävät urheilutuotteen myyntiä. Journalistisessa valintatilanteessa selostajien on pakko pohtia, voiko tapahtumia selostaa riippumattomasti. Esimerkiksi jääkiekon SM-liigan televisiointioikeudet omistavan mediayhtiön palkkaama selostaja tuskin lähtee lähetyksessä kritisoimaan sarjan tason laskemista tai pelien liiallista määrää. Kyseisenlainen valintatilanne vaikuttaa väistämättä nykyselostajien puhuntaan.

Usein urheiluselostus pyrkii rakentamaan esimerkiksi me-henkeä ja yhteisöllisyyttä – etenkin silloin, kun kyseessä ovat eri maiden väliset taistot. Selostaja ja tv-katsojat ovat yhteisen asian äärellä tarkkailemassa tilannetta ja kokemassa hyvin suureksikin paisuvia tunteita. Perustyössään selostaja ikään kuin varmistaen pukee sanoiksi sen, minkä katsojat jo näkevät, mutta antaa toki samalla yleisölleen myös tarpeellista lisä- ja taustatietoa.

Kuten Hietala (1996: 109–110) toteaa, selostajan tehtävänä on ensinnäkin kirjaimellisesti ”selostaa”, selittää meille tv-kuvan sisältöä ja kommentoida myös kuvan ulkopuolisia tapahtumia. Hän luo visuaalisesta kirjosta yhtenäisen tarinan ja antaa sille tulkinnalliset kehykset. Selostaja on tapahtumien näkymätön suodatin, eräänlainen ”ääni-ei-missään”, jolla näyttää kuitenkin olevan sama näkökulma tapahtumiin kuin kotikatsojalla. Tätä voidaan luonnehtia myös katsojan sisäiseksi ääneksi, joka kuitenkin tietää enemmän. Selostajan ”ääneen ajattelulla” on epäilemättä merkittävästi vaikutusta siihen, miten tv-katsoja tulkitsee näkemäänsä.

Urheiluselostajien vaikuttavuus on ajan kuluessa säilynyt, ja uuden sukupolven selostajat rakentavat puhuntaansa edellisten kollegoiden tekemiset tuntien. Niinpä selostajat tuottavat edelleen puhunnallaan eroja, tyypittelyjä ja yhteisöllisyyttä, joiden välityksellä urheiluselostuksiin luodaan vaikuttavuutta. Urheiluselostajille erityisen tärkeä kyky on ymmärtää selostettavien lajien

kulttuuria, tulkita tapahtumia asiantuntijan ottein ja reagoida hetkessä tilanteisiin. (Laine & Itkonen 2009: 218.)

Suomen tunnetuin urheilupuhunnan ammattilainen on vuonna 1956 syntynyt Antero Mertaranta. Vuodesta 1992 lähtien urheilua, arvokisoja ja etenkin jääkiekko-otteluita selostanutta Mertarantaa voidaan pitää nykyisen selostajasukupolven suurimpana esikuvana ja vaikuttajana. Hänen värikäs ja lennokas tyylinsä on sekä ihastuttanut että vihastuttanut, mutta yhtä kaikki hänen tyylinsä on suurelle yleisölle tuttua. Oinosen (2015: 61) mukaan Mertarannan sysäsi selostajakaanoniin 1990-luvun puoliväliin huipentunut Suomen jääkiekkomaajoukkueen menestys (maailmanmestaruus vuonna 1995). Viime aikoina selostusrintamalla on esiin noussut myös Yleisradion Kaj Kunnas, joka ei Raimo Häyrisen ja Mertarannan tavoin pyri huippunopeaan puheeseen, mutta viljelee edellisten tavoin runsaasti kielikuvia.

Mertaranta on muokannut televisioilmaisunsa jääkiekkoon sopivaksi. Tästä osoituksena voi käydä muun muassa se, että 1990-luvulla alkoi koulujen välitunneilla ja työpaikkojen taukopuheissa liikkua lentäviä lauseita, jotka olivat lähtöisin Mertarannan suusta. Medianäkyvyyden avulla Mertarannasta kasvoi brändi, jota eri viestimissä toimiminen tuki. (emt.: 54–55.) Mertaranta onkin hyvä yksittäinen osoitus siitä, että sillä todella on väliä, kuka jääkiekosta televisiossa ihmisille puhuu ja millaisin keinoin hän sen tekee.

2.1 Selostajat kielikuvittajina

Kielikuvien tiedostamaton ja tietoinen käyttäminen on urheiluselostamisessa hyvin tyypillistä. Kun esimerkiksi Antero Mertaranta selostaa Suomen jääkiekkomaajoukkueen otteluita, hänen puheessaan vilisee tiettyjä perusmetaforia ”leijonajoukkueesta” ”leijonalaumaan” ja ”kiekkoleijonaan” (Oinonen 2015: 57).

Selostajien keinot rakentuvat monista aineksista. Tyypillisiä ovat koomiset kiteytykset ja vitsinomaiset ilmaisut, jotka usein liittyvät kovien kontaktitilanteiden yhteyteen. Esimerkistä käy Mertarannan luonnehdinta ”Ja siinä oli sellainen taklaus, että venäläisen puhelinnumerot unohtuvat kolmeksi viikoksi.” (emt.: 63.) Tämän samaisen ilmiön ennustan nousevan esiin myös omassa tutkimusaineistossani: selostajien käyttämä kieli lienee värikkäimmillään juuri fyysisten kontaktitilanteiden kohdalla.

Mertaranta on tähdentänyt, että kielikuvat syntyvät kulloisestakin tilanteesta, eikä hän kirjoita etukäteen valmiita lauseita tai suunnittele sisältöä (emt.: 64). Tämän voidaan olettaa pätevän myös tässä tutkimuksessa tarkkailtavien jääkiekkoselostajien toimintaan, mikä johtuu jo jääkiekon luonteesta pelinä. Tilanteet nimittäin vaihtelevat nopeasti ja arvaamatta, minkä takia selostussisällön tarkempi etukäteen suunnittelu on käytännössä mahdotonta. Toki taustatyö pelaaja- ja joukkuetietoineen on tehtävä huolellisesti, mutta se ei liity suoranaisesti pelissä käytettäviin kielikuviin.

Selostajilla on luonnollisesti oma tyylinsä ja myös tiedostamattomat henkilökohtaiset maneerinsa, mitkä synnyttävät usein samantyyppisiä toistuvia kielikuvia. Esimerkiksi omassa tutkimusaineistossani Ruutu+-selostaja Jani Alkio käyttää tiuhaan ”paine”-sanaa (mm. ”iskeä, jakaa, saada, tuoda ja luoda painetta”), kun taas hänen kollegansa Anssi Ritari jakaa yhtenäisen jäisen pelikentän toistuvasti ”kaistoiksi”.

Kielikuvien täyttämä selostuspuhe saattaa tuottaa hankaliakin tilanteita. Pelin ensivihellyksestä loppuvihellykseen jatkuva, joskus pakonomaisen tuntuinen metaforien viljely voi käydä vastaanottajalle rasittavaksi ja turhauttavan tautologiseksi kuunneltavaksi. Matti Punttila (1994) toteaa, että kielikuviin kritiikittömästi ihastuneita toimittajia, kirjoittajia, juhlapuhujia ja monia muita sanan käyttäjiä on tässä maassa — kielikuvaa käyttäen – pilvin pimein. Punttilan mielestä kielikuvien yhdistäminen on aina vaarallista ja tuottaa usein tahatonta komiikkaa. Hän kertoo esimerkin television urheiluselostuksesta:

> *”TV:n urheiluselostaja kertoi edellispäivänä käydystä nuorten jalkapallomaaottelusta, joka viime hetkillä kääntyi suomalaisten tappioksi, ja sanoi: ’Toivotaan, että tässä ottelussa Israel ei pääse rokottamaan kylmää suihkua suomalaisten niskaan.’ Tässäkin olisi riittänyt joko urheilutoimittajien muotisana ’rokottaminen’ tai ’kylmän suihkun antaminen’.”*

Radion ja television urheiluselostajat joutuvat vaihtelevien tilanteiden täyttämässä työssään usein tilanteisiin, joissa on pakko improvisoida. Ei ole siis mikään ihme, että kömmähdyksiä tulee. Yksi kiintoisa kulma tutkimuksessani onkin selvittää sitä, miten kiihkeässä selostuksen tuoksinassa metaforia yhdistellään väärin siten, että merkitykset menevät ristiin tai päätyvät tuottamaan koomisia tai järjettömiä lopputuloksia.

Selostajien tajunnanvirtamaisesti soljuvasta nopeatahtisesta puheesta nouseekin luultavasti esiin niin sanottuja rikkinäisiä metaforia. Mutta kuten Oinonen (2015: 70) huomauttaa, kaikesta huolimatta selostajilla on oltava erityinen suhde kieleen ja epäilemättä heidän on rakastettava äidinkieltään. Esimerkiksi selostajalegendat Raimo Häyrinen ja Antero Mertaranta ovat korostaneet hyvän kielen merkitystä ja kielen rikkauden vaalimista.

2.2 Jääkiekko-otteluiden televisioinnista

Eliittiurheilu ja massamedia kehittivät symbioottisen keskinäisen suhteen viime vuosisadan toisen puoliskon mittaan. Tämä johtui pitkälti siitä, että molemmat hyötyivät tästä symbioosista. Urheiluorganisaatioille järjestyi rahoitusta ja kertyi liikevaihtoa, kun taas media sai lisää katsojia ja mainostajia. (Alén-Savikko 2014: 266.) Esimerkiksi kotoisen jääkiekkoliigamme televisiointioikeuksien hallinta on jo vuosikausia ollut isoa bisnestä. Seuraavaksi valotan lyhyesti tätä monivaiheista kuviota.

SM-tason jääkiekko ja televisio ovat kulkeneet pitkään käsi kädessä, mutta matka on ollut mutkikas ja sopimusteknisesti välillä riitaisakin. Liigaottelut pääsivät televisioon 27 vuotta sitten: kaudesta 1989–90 alkaen MTV3:n Hockey Night -ohjelma näytti suorina lähetyksinä liigaotteluita joko lauantaisin tai sunnuntaisin. MTV esitti Hockey Night -ohjelmassaan joka sunnuntai yhden runkosarjapelin maksuttomana aina vuoteen 2005 asti. Otteluita selostivat Pentti Lindegren, Mika Saukkonen ja Timo Jutila. Pudotuspeleistä kanava lähetti suorana huhtikuussa pelatut loppuottelut. Tämän lisäksi muutamana viimeisenä vuotena MTV esitti lisää otteluita maksullisella MTV3+-kanavalla. Tämä antoi osaltaan jo osviittaa liigaotteluiden televisioinnin tulevaisuudesta (https://fi.wikipedia.org/wiki/Jääkiekon_televisiointi_Suomessa. 18.11.2015)

Kauden 2005–2006 koittaessa liigaotteluiden esitysoikeudet siirtyvät Nelosen haltuun. Kanava esitti suorana lähetyksenä huhtikuiset loppuottelut. Runkosarjaotteluita ja puolivälieriä esitti suorina maksukanava Canal+, jonka kommentaattoreina kuultiin J-P Jaloa ja suomikiekon suurta persoonaa Juhani Tammista. Lisäksi Nelonen esitti kaudesta 2007–2008 lähtien yhden runkosarjaottelun suorana kerran kuukaudessa. Viikkomakasiini kuitenkin tuli tuona kautena tiensä päähän. (emt.)

Kausi 2009–2010 oli siinä mielessä historiallinen, että tuolloin SM-liiga siirtyi ensimmäistä kertaa täysin maksukanavien puolelle. Maksullinen televisiointi on siis pyörinyt maassamme reilun kuuden vuoden ja kuuden pelikauden ajan. Otteluja näytti tuolloin lähinnä UrhoTV, minkä lisäksi Nelosen ilmainen kuukauden peli siirrettiin Urheilukanavalta Nelonen Sport Prolle. Finaalipelitkin esitettiin vain Nelonen Sport Prolla, joten kausi 2009–2010 kausi oli ensimmäinen, jolloin finaaleita ei nähty muualta kuin maksukanavilta. Nelonen hankki otteluiden kuvausoikeudet kokonaan itselleen kaudella 2013-2014. Nykyään kiekkokauden jokaisen ottelun voi katsoa Nelonen Pro -kanavalta ja Ruutu+-verkkopalvelusta. Sen viihde- ja urheilupaketti maksaa 12 kuukauden määräaikaisena ostoksena 19,95 euroa kuukaudessa. Toistaiseksi voimassa olevan tilauksen hinta on 29,95 euroa kuukaudessa. (emt.)

Jääkiekon SM-liigassa pelataan kaudessa 450 runkosarjaottelua, ja kuten todettua, niistä jokainen on nykyään mahdollista katsoa edellä mainituilta maksukanavilta (www.ruutu.fi). Tätä myötä selostustenkin volyymi on siis varsin massiivinen. Eikä määrä jää tähän, sillä runkosarjapelien päälle lasketaan vielä jokakeväiset pudotuspeliottelut. Peliselostusten ääreen päätyykin vuosittain suuri määrä jääkiekon ystäviä. Ei siis ole aivan yhdentekevää, mitä ja miten kiekkoviihteen katsojille puhutaan.

Kaupallisten toimijoiden välittämän tv-tarjonnan, kuten esimerkiksi Ruutu+-palvelun, on oltava myyvää ja houkuttelevaa puhetta myöten. Nykyään yhä suositummat maksulliset kanavapalvelut haluavat luonnollisesti kerätä niin paljon tilaajia kuin mahdollista, ja mukaansatempaava ja värikäs otteluselostus on tässäkin mielessä omanlaisensa myyntivaltti.

3 Metaforat määrittävät todellisuutta

Tässä luvussa avaan tutkimukseni kannalta olennaisimpia käsitteitä ja teorioita, joita hyödyntäen etenen neljännen luvun analyysivaiheeseen. Työni avainkäsitteenä toimii kielikuva eli metafora. Metafora on käsitteenä periaatteessa yksinkertainen, mutta lopulta varsin laajamuotoinen, moniulotteinen ja jopa häilyvä, mikä tuo omat haasteensa termin käsittelyyn pro gradu -tyyppisen työn kontekstissa. Ohessa esitän kuitenkin muutamia yleispäteviä määritelmiä ja näkemyksiä.

Metafora on troopeista eli kielikuvista tunnetuin, tutkituin ja myös arkielämässämme käytetyin. Kuten Leino (1983: 108) esittää, metafora tunkeutuu jokapäiväiseen elämäämme. Koko käsitejärjestelmämme on metaforinen, sillä kielenkäytön ohella metafora kytkeytyy ajatteluumme ja toimintaamme. Leinon mukaan metafora perustuu siihen, että tietyntyyppinen asia ymmärretään ja koetaan toisenlaisen asian avulla. Metafora ei piile niinkään käytetyissä sanoissa vaan niiden takaa löytyvissä käsitteissä. Metafora vaikuttaa tavallisessa kielenkäytössä ja on pääasiallisin tapa, jolla hahmotamme abstrakteja käsitteitä, kuten elämää kuolemaa ja aikaa (Lakoff & Turner 1989: 52).

Päivärinta (2010: 7) huomioi, että eri tieteenalojen sisällä on kirjoitettu metaforasta paljon, mikä ilmentää muun muassa sitä, että kyseessä on hyvin moniulotteinen ilmiö ja kielellinen tehokeino. Metaforan teoreettiset juuret ovat Aristoteleen kirjoituksissa. Niissä metafora esiintyy etupäässä samankaltaisuuksien näkemisenä kategoriarajojen yli. Aristoteleen käsityksen mukaan metafora syntyy, kun asia saa nimen, joka oikeammin kuuluu jollekin muulle. Merkitys voi siirtyä eri tavoin, joko yleisestä erityiseen, erityisestä yleiseen tai analogian kautta (Perelman 1996: 135). Aristoteles muun muassa esitteli länsimaissa yhä tunnettuja metaforia, kuten ”vanhuus on elämän auringonlasku tai ilta” (Onikki-Rantajääskö 2008: 50).

Metaforassa entuudestaan tuntematonta selitetään siis siten, että se rinnastetaan johonkin jo tunnettuun (Lehtonen 1996: 40). Yleensä metaforilla pyritään tekemään jotain outoa ja vaikeasti käsitettävää ymmärrettäväksi tutulla ja konkreettisella asialla (Anttila 2006: 155). Tämä juontaa juurensa siihen, että samanlaisuuksien havaitseminen tekee maailmasta jäsennettävän (Lehtonen 1996: 41). Hahmotammekin maailmaa arkikieleen vakiintuneiden metaforisten ilmausten avulla. Emme luo uusia merkityksiä vaan tavallisesti uusinnamme, säilytämme ja korostamme aiemmin vakiintuneita arvoja ja kategorioita (Herkman 1998: 79).

Leino (1983: 111–113) huomauttaa, että määritämme todellisuuden metaforien avulla kaikilla elämän aloilla politiikasta rakkauteen ja myös toimimme niiden pohjalta. Käytämme tietoisesti tai tiedostamattamme metaforia, kun esimerkiksi teemme päätelmiä, asetamme tavoitteita ja toteutamme suunnitelmia. Metafora on Leinon mukaan yhtä täsmällinen ja tärkeä osa toimintaamme kuin varsinaiset aistimme.

Laaja metaforinen käsitesysteemimme pohjautuu hermostollisiin prosesseihin. Mitä useammin tietyt yhteydet aktivoituvat, sitä helpommin pysyviä yhteyksiä muodostuu. Tavallinen ihminen oppiikin tulkitsemaan ja käyttämään lukemattoman määrän metaforia. (Lakoff & Johnson 1999: 57.) Silti metaforat eivät kerro koko totuutta asiasta, jota halutaan käsitteistää, ja juuri tähän perustuu niiden voima. Metaforat korostavat käsitteiden tiettyjä puolia ja piilottavat toisia. Siten ne ohjaavat ajatteluamme ja muokkaavat käsitystämme todellisuudesta. (Haavisto & Kotilainen 1998: 7.)

3.1 Miten metafora toimii?

Metaforan on siis toteutuakseen yhdistettävä kahta eri käsitteellistämisen alaa (Lakoff & Turner 1989: 57). Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa metaforinen puhe siitä, kuinka laivan kokka *kyntää* merta. Merenkulkua kuvataan ulottamalla siihen peltotöistä tuttu verbi. Näin ”uutta” toimintaa merkityksellistetään ”vanhan” sanaston kautta. Tiettyjen auran ja kokan yhtäläisyyksien lisäksi ”meren kyntämisen” voi ajatella tuovan viljelyn tapaan aineellista vaurautta. (Lehtonen 1996: 40.)

Kun ymmärrämme käsitteen toisen käsitteen avulla, kohdistamme huomion vain sellaisiin käsitteen puoliin, joita metafora sattuu korostamaan. Näin käsitteen muut ominaisuudet jäävät pimentoon. (Leino 1983: 109). Tämä on tärkeä huomio myös tämän tutkimuksen kannalta. Metaforien käytössä korostuvat usein vain niiden tietyt ominaisuudet. Lähempi tarkastelu nostaa esiin useita taka-alalle jääviä ominaisuuksia ja merkityksiä.

Metaforien avulla tuotetaan merkityksiä kolmen merkityksensiirtojärjestelmän myötä. Ensinnäkin merkitys voidaan siirtää yksityisestä yleiseen eli tällöin suku korvataan lajilla. Esimerkiksi autosta voidaan sanoa: ”Mun kärry seisoo tuolla.” Merkitys voi siirtyä myös erityisestä yleiseen, jolloin laji korvataan suvulla. Tiikeristä voidaan esimerkiksi sanoa: ”Suuri keltainen kissa hyökkäsi miehen

kimppuun.” Merkitys voi siirtyä vielä erityisestä erityiseen, jolloin laji korvataan toisella lajilla. Suomen entisestä presidentistä voitiin sanoa: ”Meidän muumimamma pärjää hyvin Euroopan hoveissa.” (Anttila 2006: 154.)

Metaforan käsitteen avulla voidaan hahmottaa tekstuaalisia systeemejä, joissa merkityksiä verrataan ja korvataan toisilla merkityksillä. Nämä merkitykset voivat olla joko tulosta uudenlaisesta kielenkäytöstä tai perustua vanhojen, jo vakiintuneiden arvojärjestelmien asemaan. (Herkman 1998: 92). Oleellista on, että metaforan metaforisuus syntyy vasta lauseen ja tulkitsijan välillä (Kortelainen 2009: 68). Metaforat voivat esiintyä lausumien lisäksi verbeinä, adjektiiveina tai pidempinä idiomaattisina fraaseina (Lehtonen 1996: 133). Suurin osa kielen metaforista on niin sanotusti kivettyneitä, elävän havainnon ja vertauksen jähmettyneitä ja vakiintuneita muotoja, joita ei enää välttämättä tunnisteta lainkaan metaforiksi. Niidenkin olemassaolo on kuitenkin osoitus siitä, kuinka keskeinen rooli metaforilla ja rinnastuksilla on yrityksissämme ymmärtää ja jäsentää maailmaa. (emt.: 40.)

Perelman (1996: 137) puhuu kuolleista tai uinuvista metaforista – niiden metaforisuus paljastuu, kun yritämme kääntää niitä kieleen, jossa vastaavia muotoiluja ei tunneta. Silloin, kun metaforinen ilmaus on ainoa tapa kuvata tiettyä asiaa, voidaan puhua katakreesista. Tästä on kyse esimerkiksi ilmaisuissa ”vuoren tyvi” ja ”tuolin jalka”. Argumentaatiossa karakteesi toimii tehokkaasti, sillä silloin, kun johtopäätös perustuu tuttuun sanontaan, sen analogisuus peittyy ja näin seuraus näyttää lukijan mielestä johtuvan itse asian luonteesta. Lisäksi voidaan puhua metaforisesta sulautumisesta, joka voidaan ilmaista adjektiivilla (”*loistava* paljastus”), verbillä (”vastaväittäjä *iski* takaisin”), genetiiviattribuutilla (”*elämän* ilta”), kopulalla (”elämä *on* unta”) tai sitten sijoittamalla sanan sellaiseen yhteyteen, joka sulkee pois sen kirjaimellisen merkityksen. Metaforilla on merkitystä, sillä luova ajattelu perustuu omalta osaltaan niille. Käsityksemme kulloisestakin puheenaiheesta voivat ohjailla käyttämiemme metaforien valintaa. (emt.: 138–140.) Tämä kannattaakin huomioida, kun kyseessä on urheiluselostus ja nimenomaan jääkiekko-ottelun selostus. Aihepiiri ja selostajien käsitykset siitä nostanevat esiin tietynlaisia metaforisia konventioita.

Etymologisesti katsottuna metafora paljastuu kielen abstraktistumisen keskeiseksi tekijäksi. Harva tulee ajatelleeksi, että ajattelemisella olisi mitään tekemistä ajamisen kanssa, käsittämisellä käsin tarttumisen tai tutkimisella tutkan kanssa. Kieli muuttuu jatkuvasti kulttuurin muuttuessa. Ilmiötä voi seurata vaikkapa tietotekniikan sanaston metaforisessa kehityksessä esimerkiksi tietoverkosta, hiirestä ja ikkunoista alkaen. (Onikki-Rantajääskö 2008: 51.)

Metafora ei silti koske yksin sanastoa vaan myös kielen rakenteita. Kun sanotaan, että ”kissa on suutuksissa” tai ”Suomi nousi lamasta”, käytetään olotilan ja sen muutoksen ilmaisemiseen samoja paikallissijoja kuin sijaintisuhteiden ilmaisemiseen (”kissa on talossa”, kissa nousi kuopasta”). Ihmismieli laajentaa rajalliset ja alkuaan konkreettisen havaitsemisen pohjalta kehittyneet ilmaisukeinonsa niin, että niillä voidaan ilmaista merkityksiä rajattomasti. (emt.: 52.)

Metafora voi myös jäädä tilapäiseksi, mutta osuva metafora yleistyy helposti haalistuen lopulta sanan yhdeksi merkitykseksi (Kangasniemi 1997: 79). Omassa tutkimuksessani esiintynee sekä yleistyneitä perusmetaforia että myös tilapäisesti käytettyjä ja mahdollisesti tilapäiseksi jääviä metaforia, jotka selostaja sanoo hetken mielijohteesta tietynlaisen pelitilanteen tai tapahtuman inspiroimana.

On vielä huomioitava, että metaforaa ei kannata suoraan rinnastaa vertaukseen. Kauppinen (1992: 204) mainitsee, että esimerkiksi Jackendoffin ja Aaronin mukaan tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että vaikka ero on vähäinen ja vain muodollinen (eli ”kuin”-sana), ovat vertaus ja metafora silti perusolemukseltaan erilaisia. Vertaus ainoastaan osoittaa asioiden samanlaisuuden, mutta metafora tuo ne katsottaviksi toistensa kautta. Lisäksi se jättää tilaa tulkinnoille.

Hyviä esimerkkejä ”kuin”-sanaa hyödyntävistä, ei-metaforisista vertauksista tarjoaa ote Mika Waltarin romaanista Johannes Angelos – Hänen päiväkirjansa Konstantinopolin valloituksesta v. 1453 Kristuksen maailmanajan päättyessä (1952):

> *”Hänen hymynsä oli kuin aurinko. Hänen silmänsä olivat kuin kullanruskeat kukat. Hänen kulmakarvojensa siniset kaaret olivat korkeat ja kauniisti kaartuvat kuin ihmeelliset holvit. Hänen poskensa olivat kuin tulppaanit. Hänen pehmeät huulensa olivat kuin ruusunlehdet. Hänen hampaansa olivat kuin helmet.”*

Olennaisin ero vertauksen ja metaforan välillä onkin jälkimmäisen kommunikatiivisessa funktiossa. Metaforia käytetään, kun halutaan kertoa joistain monimutkaisista asioista lyhyesti ja ytimekkäästi. (Anttila 2006: 154.) Metafora toimii samoin kuin paradigmaattinen vertailu. Ero vertailuun on kuitenkin se, että metafora häivyttää vertausluonteensa ja esittää itsensä realistiseksi lausumaksi. Esimerkiksi lause ”Se mies on sika” on metafora, mutta lause ”Se mies on kuin sika” on pelkkä rinnastus. (Lehtonen 1996: 132.)

3.2 Katsaus analogiaan ja idiomeihin

Metaforaan liittyy keskeisesti analogian käsite. Metaforahan tunnetaan kielikuvana, joka tuottaa merkityksiä analogioiden eli rinnastusten avulla, selittämällä tai tulkitsemalla yhtä seikkaa toisen kautta (Lehtonen 1996, 39). Onikki-Rantäjääskön (2008: 50) mukaan metafora toimii yhtenä osoituksena ihmiselle tyypillisestä, laajemmasta analogisesta ajattelusta. Metaforan voi hahmottaa seuraavanlaiseen suhde- eli proportioanalogian muotoon:

$$\frac{\text{vuorokausi}}{\text{ilta (Y)}} = \frac{\text{elämä}}{\text{X}} \qquad \text{X=vanhuus}$$

Itkosen (2009: 157) mukaan silloin, kun ei puhuta kahden asian A ja B välisestä ('aineellisesta') samankaltaisuudesta, vaan A:n ja B:n suhteen ja kahden muun asian C ja D suhteen välisestä ('rakenteellisesta') samankaltaisuudesta, kyseessä on analogia (eli A:B = C:D). Metafora on siis analogian erityistapaus. On esimerkiksi varsin tavallista, että eri kulttuureissa maailmankaikkeus tulkitaan pitkäksi binaarien oppositioiden ketjuksi. Kristinusko sisältää muun muassa seuraavan analogian: ”Jumala:ihminen = ihminen:eläin”. Kun tätä ketjua jatketaan ”alaspäin”, saadaan tulokseksi ”olemisen suuri ketju”, joka on hallinnut länsimaista tieteellistäkin ajattelua: ”eläin:kasvi = kasvi:mineraali”. Olemisen suuren ketjun muodostavat analogiat eroavat aiemmista siinä, että yhtäläisyysmerkin molemmin puolin on aina yksi yhteinen jäsen.

Jotta analogian erityisyys voitaisiin säilyttää, sana tulee tulkita etymologisessa, suhdetta tarkoittavassa merkityksessään. Analogia eroaa puhtaasta matemaattisesta ilmauksesta siten, että kahden suhteen yhtäläisyyden sijaan siinä vain todetaan niiden samankaltaisuus. (Perelman 1996: 129.)

Itkonen (1994, 44) kuvaa vielä analogisen rinnastuksen rakenteellista samankaltaisuutta linnun ja kalan välillä seuraavasti:

Samankaltaisuus

	LINTU	KALA
	siivet	evät
Läheisyys	keuhkot	kidukset
	höyhenet	suomut

Analoginen maailmanjäsennys ja asioiden suhteuttaminen on meille luontaista. Kauppinen (1992: 198) toteaa tutkimusaineistonsa perusteella, että analyyttiseen ajatteluun kykenee jopa alle 2-vuotias, jos sellaisena pidetään kykyä nähdä yhtäläisyyksiä kahden ilmiön tai tapahtuman välillä. Analoginen ajattelu määritellään eksplisiittisesti ilmaistuksi päättelyn tulokseksi. Metaforan ja analogisen päättelyn eroksi on määritelty se, että kun analogia pyrkii ilmaisemaan asian täsmällisesti, niin metafora puolestaan jättää tulkinnan kohteen implisiittiseksi, ja suorastaan monitulkintaiseksi.

Metaforan yhteydessä kannattaa huomioida myös idiomin käsite. Kangasniemen (1997: 72) mukaan idiomit ovat vakiintuneita yhdyssanoja, sanaliittoja ja sanontoja, jotka ilmaisevat yhden merkityskokonaisuuden, jota on vaikea tai jopa mahdotonta päätellä ilmauksien sisältämien sanojen merkitysten perusteella. Tämä käy ilmi, kun erottaa esimerkiksi sanat selkä + sauna (selkäsauna) tai vetää + hirsi (vetää hirsiä). Tällä tavoin idiomit muistuttavat itsenäisiä sanoja ainakin sikäli, että niillä on oma jokseenkin ennustamaton merkityksensä. Rakenteellisesti ne kuitenkin muodostuvat useammasta sanasta, joilla on erillisinäkin oma itsenäinen merkityksensä. Synnyltään monet idiomit ovat metaforisia, ja metaforan ja idiomin raja on himmeä. Esimerkiksi ilmaus ”sataa kuin saavista kaataen” ei ole metaforisesti kovin tuore. Sitä voitaisiin näin ollen pitää vakiintuneena idiomina, mutta koska sen merkitys on kuitenkin jollain tavoin pääteltävissä sen osien perusteella, ilmaus olisi luokiteltavissa myös metaforaksi. Lakoff ja Johnson (1999: 68) lisäävät, että idiomit eivät ole mielivaltaisia. Niiden merkitys motivoituu metaforisen kartoittamisen ja tiettyjen tavanomaisten mielikuvien kautta. Niitä voidaankin kutsua metaforisiksi idiomeiksi.

Tyypillisiä idiomeja ovat esimerkiksi sanonnat ”ottaa itseään niskasta kiinni”, ”katsoa läpi sormien” tai ”iskeä kirveensä kiveen”. Olen päättänyt jättää tämän tutkimuksen aineistosta pois tyypillisimmät verbi-idiomit sekä kaikkein kuluneimmat metaforat ja keskityn enemmän selostajien henkilökohtaiseen tapaan tuottaa omia ja tuoreita metaforia. Silti tarkastelun kannalta ei ole niin

suurta merkitystä, onko analysoitu termi kategorisesti metafora, idiomi vai molempia. Tärkeintä on tutkia, millaista merkityssisältöä ne potentiaalisesti nostavat esiin. Selvät ”kuin”-sanan avulla muodostettavat vertaukset olen kuitenkin jättänyt analyysistäni pois.

3.3 Kognitiivinen metaforateoria

Tutkielmani pohjaa George Lakoffin ja Mark Johnsonin Metaphors We Live By -teoksessaan (1980) esittelemään kognitiiviseen metaforateoriaan, joka tunnetaan metaforatutkimuksen klassikkona ja jota on sittemmin jatkokehitelty eri suuntiin. Teoria yhdistää metaforisuuden ihmisen kognitiivisiin käsitejärjestelmiin, kielentämiseen ja arkiseen tapaan havainnoida ja mieltää maailmaa.

Lakoff ja Johnson (1980: 4–6) painottavat, että suurin osa tavallisista käsitejärjestelmistämme ja ajatusprosesseistamme on luonnostaan metaforisia ja metaforisesti rakentuneita. On mahdollista identifioida yksilöllisesti, millaisia ovat ne metaforat, jotka järjestävät havaintojamme, ajatteluamme ja tekojamme. Kuten Onikki-Rantajääskö (2008: 51) toteaa, kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforisuus siis läpäisee kielen rakenteen ja ajattelutapamme. Kaikki kielenkäyttö pursuaa metaforia.

Päivärinnan (2010: 7) mukaan kognitiivisen metaforateorian perusajatuksena on kyseenalaistaa vastakkainasettelu perinteistä poeettista metaforaa kannatelleen kirjaimellisen ja toisaalta kuvaannollisen kielen välillä. Metaforateorian keskeinen ja uusi näkökulma on sen arkisuuden korostamisessa ajattelun tapana. Metaforien esiintyminen arkikielessä ei ole uusi ilmiö, mutta merkittävä väite puolestaan on se, että metafora osoittautuu aivan keskeiseksi ihmismielen tavaksi hahmottaa asioita. Kuten Lehtonen (1996: 43) tietoisen metaforisesti toteaa:

> *”– – metaforisuus luonnehtii kaikkea kielenkäyttöä. Metaforia ei nähdä enää poeettisten nerojen yksinoikeudeksi, vaan myös me tavalliset olemme saaneet viisumin niiden valtakuntaan”.*

Onikin (1992: 33) mukaan etenkin Lakoff korostaa käsitteellistämisen ruumiillisuutta. Tätä kautta havaintoon perustuvat mielikuvaskeemat toimivat ajattelun lähtökohtana. Lakoff mieltää niiden olevan osin esikäsitteellisiä eli hän näkee niiden nousevan suoraan ruumiillisesta kokemuksesta.

Skeemat perustuvat spatiaalisten perussuhteiden havainnointiin ja voimadynamiikkaan. Pienikin lapsi omaksuu niiden perusteet liikkeissään. Näin abstraktimpi ajattelu voidaan pitkälti mieltää metaforisiksi siirtymiksi havaintoon suoremmin kytkeytyviltä käsitteellistämisen alueilta.

Ruumiin voi kokea tilaksi ja paikaksi, jossa ihmisen havaitseva mieli on yhteydessä maailmaan. Ihminen on siis sidoksissa sekä ympäristöönsä että historiaan ruumiinsa kautta. Ruumis on teksti, joka on merkitty erilaisin symbolein ja metaforin. (Laitinen 2000: 81 & 85.)

Skeema kuuluu metaforateorian olennaisiin käsitteisiin. Skeemat ovat kognitiivisia malleja, jotka koostuvat käsitteeseen liittyvistä mielleyhtymistä (Lakoff & Turner 1989: 61). Skeemojen avulla voidaan siis muodostaa käsitemetaforia. Kuitenkin skeema jäsentää käsitettä vain osittain, sillä määrittely ei riitä ikinä kuvaamaan koko käsitettä – siinä on aina jotain enemmän. Lähdealue rajoittaa niitä valintoja ja keinoja, joilla kohteesta voidaan puhua. (Turunen 2010: 48.) Skeemojen pohjalla on yksilöllinen havainto, mutta havaintojensa ja kulttuuristen oletusten pohjalta ihminen kykenee muodostamaan linkkejä ja kategorisoimaan havaintojaan (Päivärinta 2010: 8). Metaforat ovat siis ymmärtämisen ja asioiden jäsentämisen skemaattisia apuneuvoja (Kajannes 2000: 66).

Nikanne (1992: 62–63) mieltää skeeman pelkistetyksi ja mahdollisesti rajoiltaan avoimeksi kuvaksi niistä seikoista ja suhteista, joita käsite herättää mielessä. Niinpä voidaan todeta, että vaikkapa MATKA-käsitteen skeemaan kuuluvat esimerkiksi matkustajat, matkaseura, kulkuneuvo, lähtöpaikka, määränpää, liike, kulkuväylä, välietapit, opastajat viivästykset ja niin edelleen. Kun puhutaan metaforisesti esimerkiksi elämäntaipaleen alkamisesta ja päättymisestä tai lapsen ohjaamisesta oikealle tielle, ne heijastelevat samaa yleisempää käsitemetaforaa ELÄMÄ ON MATKA (käsitemetaforat on kirjoitettu isolla, koska kyse on pikemminkin käsitteistä kuin sanoista). Metaforan kohteen skeemasta pitää löytyä tarpeeksi monta sopivaa, kuvauksen mahdollistavaa analogiaa.

Käsitemetafora voidaan jakaa toisistaan riippuvaisiin lähde- ja kohdealueisiin. Esimerkiksi ELÄMÄ ON MATKA -käsitemetaforassa matka on lähdealue, jonka kautta käsitellään metaforan kohdealuetta, elämää. (Leino 1993: 22.) Näin huomataan tiettyjen lähdealueen entiteettien vastaavan tiettyjä kohdealueen entiteettejä. Vastaavuuksien ansiosta päättely tulee mahdolliseksi, sillä lähdealueesta saatu tieto siirtyy koskemaan osittain myös kohdealuetta. (Onikki 1992: 35.) ELÄMÄ ON MATKA -käsitemetaforaan kuuluvat vaikkapa lauseet ”hän pääsee vielä pitkälle elämässään”, ”elämäni on vailla suuntaa” ja ”hän ei antanut kenenkään tulla tielleen”. Turusen

(2010: 46) mukaan kognitiivisen metaforateorian mukanaan tuoma uusi anti koskee juurikin käsitemetaforaa, jossa ajattelun metaforinen luonne korostuu. Lisäksi se onnistuu ilmentämään laajempia käsitealueiden ja kokemusalueiden välisiä suhteita ja yhteyksiä.

Lakoff ja Johnson (1980: 4) ottavat tarkempaan tarkasteluun käsitemetaforan VÄITTELY ON SOTAA. Tämä metafora heijastuu ja konkretisoituu päivittäisessä kielenkäytössämme erilaisin tavoin. Kuten esimerkkilauseista selviää, verbaalinen väittely saa arkipuheessa metaforisen merkityssiirtymän sodankäyntiin:

> *Hän **hyökkäsi** argumenttini jokaiseen **heikkoon kohtaan**.*
> *Hänen kritiikkinsä **osui maaliinsa**.*
> ***Tuhosin** hänen argumenttinsa.*
> *En koskaan **voittanut** väittelyä hänen kanssaan.*
> *Hän **ampui alas** kaikki argumenttini.*

Kövecses (2005, 3) esittää, että perustavanlaatuisimmassa muodossaan käsitemetaforat ovat niin sanottuja primaareja metaforia, jotka pohjaavat konkreettiseen fyysiseen kokemukseen. Ne ovat potentiaalisesti yleismaailmallisia, kun taas niiden yhdistelmistä muodostetut monimutkaisemmat metaforat ovat vähemmän todennäköisesti universaaleja.

Lakoff ja Johnson (1999: 50–51) kirjoittavat, että tyypillisiä primaareja metaforia on olemassa kymmeniä. Alla muutamia esimerkkejä.

ONNELLISUUS ON YLHÄÄLLÄ – *”Fiilis on katossa!”*
TÄRKEÄ ON SUURTA – *”Huomenna on iso päivä.”*
KIINTYMYS ON LÄMPÖÄ – *”Hän tervehti minua lämpimästi.”*
ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ – *”Hinnat ovat pilvissä.”*
TIETÄMINEN ON NÄKEMISTÄ – *”Näen, mitä tarkoitat.”*
AIKA ON LIIKETTÄ – *”Aika rientää.”*

Primaareja metaforia yhdistämällä voidaan muodostaa niin sanottuja komplekseja metaforia (Kövecses 2005: 4). Kompleksit metaforat puolestaan yhdistelevät useita käsitemetaforia tai primaareja metaforia ja kehittelevät niitä edelleen. Useimmiten ne ovat metaforia, jotka luovat kulttuurisia käytäntöjä. Niiden myötä kulttuurin sisäiset ajatusmallit abstrakteista kokonaisuuksista

muodostuvat samankaltaisiksi. Jokapäiväisiä komplekseja metaforia muodostetaan siis primaarien metaforien pohjalta. Esimerkiksi kompleksi metafora MERKITYKSELLINEN ELÄMÄ ON MATKA muodostuu neljästä primaarista metaforasta: 1) Merkityksellinen elämä on matka. 2) Elämäänsä elävä ihminen on matkaaja. 3) Elämän tavoitteet ovat määränpäitä. 4) Elämän suunnitelma on yhtä kuin matkareitti. (Lakoff ja Johnson 1999: 60–62.)

Näiden metaforien yhteydet elämäämme nousevat yleisestä kulttuurisesta matkantekoon liittyvästä tiedostamme ja kokemuksestamme, kuten esimerkiksi siitä, että ”Matkaa varten on suunniteltava reitti, jolla perille päästään” tai että ”Matkan varrelle voi tulla esteitä, mutta ne on osattava ennakoida.” (emt.: 63.)

Ihmiselle tyypillistä on käsitellä metaforisesti myös abstraktia ajan käsitettä. Tunnetuin aikaa koskeva metaforatyyppi on kompleksi metafora AIKA ON PAIKKA, jonka käsitemetaforina toimivat metaforat AIKA ON SÄILIÖ, AJALLA ON SUUNTA (”aika tulee, menee, kiitää”) ja AIKA ON SYKLI (”aika ajoin”, ”lauantaisin”). Aika voidaan puheessa mieltää kuin säiliöksi, jonka sisällä tapahtuu jotain (”nuoruudessa”, ”tammikuussa”), kuin tietyn määrän sisältäväksi resurssiksi (”aikaa on riittävästi”) ja kuin itsenäisestä toimijasta (”aika ei odota”). (Õim 2007, 292.)

Monet edellä mainitut kommunikaatiomme arkiset metaforat ovat yleismaailmallisia ja periaatteessa määrältään rajattomia. Jotkut metaforista taas ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. Konkreettisille todellisuuden kokemuksille ja fysikaalisuudelle pohjautuvia metaforia on kulttuurin yhteisomaisuutena rajallinen määrä. Nämä perusmetaforat ovat syvälle juurtuneita ja niiden vakiinnuttamia käsityksiä on vaikea muuttaa. (Laitinen 2000: 94).

Kövecses (2005: 11) toteaa, että primaarit metaforat näyttävät usein ”elottomilta” kulttuurisesti upotettuihin komplekseihin metaforiin verrattuna. Primaareilla metaforilla on silti tärkeä kognitiivinen roolinsa, kun taas kompleksisilla on oma kulttuurinen tehtävänsä. Lisäksi suurin osa lähdealueista, jotka vetoavat useampiin kohteisiin, sisältävät jonkinlaisen ”suuren” teeman tai teemoja. Esimerkiksi MATKAN käsitteellä on lähdealueenaan kehittymisen tai etenemisen suuri teema, sovellettiin sitä sitten elämään tai rakkauteen.

Metaforat ovat siis kulttuurisesti ”herkkiä” eli niin lähde- ja kohdealueissa voi olla paljonkin kulttuurista variaatiota. Esimerkiksi tuttu primaari metafora SEKSUAALINEN INTOHIMO ON KUUMUUTTA pätee niin suomessa kuin englannissa, mutta ei esimerkiksi tansanialaisessa

chagga-kielessä, jossa kuumuus koskee naispuolisen partnerin haluttavia ominaisuuksia. (Kövecses 2005: 12.) On myös kulttuureita, joissa ELÄMÄ ON MATKA -metaforaa ei tunneta eikä sen käyttämisessä olisi näin ollen järkeä. (Lakoff & Johnson 1999: 63.) Rakkaus taas käsitteellistyy monissa kulttuureissa ja kielissä, kuten esimerkiksi englannissa, unkarissa ja kiinassa, matkaan, yhtenäisyyteen ja metsästämiseen, kun taas tietyissä kiinan murteissa suositaan käsitemetaforaa RAKKAUS ON LEIJAN LENNÄTTÄMISTÄ. On siis haastavaa luoda kattava teoria, joka pätisi sekä metaforien universaaliin että toisaalta niiden varioivaan luonteeseen. (Kövecses 2005: 3.)

Kuten näiden esimerkkien perusteella voi huomata, kognitiivisen metaforateorian ajattelutavassa metaforat vaikuttavat vahvasti kulttuuriin. Kommunikoinnissa käytetyt metaforat leviävät yksilöltä toiselle. Näin jotkin metaforat konventionalisoituvat yhteisössä. Kulttuurien eroa määrittääkin paljon se, minkälaisia metaforia ne ovat tehneet tavanomaiseksi. (Nikanne 1992: 64.)

3.3.1 Metaforien luokittelua

Metaforat voidaan Lakoffin ja Johnsonin (1980: 14–19) mukaan jakaa vielä väljästi kolmeen eri kategoriaan. *Orientoivat metaforat* käyttäytyvät spatiaalisesti, minkä vuoksi niistä voidaan käyttää myös nimeä suuntametafora: esimerkeistä käyvät ylös-alas, sisään-ulos, eteen-taakse, päälle-pois ja keskellä-reunalla. Suuntametaforat kumpuavat ihmisen fyysisestä olemuksesta ja siitä, miten toimimme fyysisessä ympäristössämme. Esimerkiksi ylhäällä–alhaalla-vastinpari liittyy muun muassa iloisuuteen ja surullisuuteen (”mieleni on maassa”), tietoisuuteen ja tiedostamattomuuteen (”vajosit heti uneen”), elämään ja terveyteen (”hänen kuntonsa nousee”), sairauteen ja kuolemaan (”tauti pudotti minut polvilleni”) sekä määrään (”korot laskivat”). Voidaan yleistää, että hyvä ja yleensä kaikenlaiseen hyvinvointiin liittyvä on ylhäällä. Fyysinen ja kulttuurinen kokemuksemme mahdollistaa monenlaiset suuntametaforat. Se puolestaan vaihtelee kulttuurista toiseen, mitkä metaforista ovat vallalla ja mitkä päätyvät useimmiten valituksi. Tutkijat kuitenkin myöntävät, ettemme lopulta tiedä kovinkaan paljon metaforien kokemuksellisesta perustasta.

Fiske (1994: 125–126) puhuu arkielämän metaforista sekä pohtii niiden salakavaluutta ja ideologisuutta. Hän toteaa, että käytämme esimerkiksi juuri vastakohtaparista ylhäällä–alhaalla rakentuvaa metaforaa tekemään ymmärrettäväksi sellaisia yhteiskunnallisia abstraktioita, kuten hyvä, elämä, terveys, moraali, sosiaalinen asema, tulot ja taiteellinen maku. Arkielämän metaforat

eivät pidä itsestään melua metaforina eikä niistä siksi tulla helposti tietoisiksi. Niiden tuottamasta ymmärryksestä tulee helposti yhteiskunnan ”arkijärkeä” ja osa kaikkialla yhteiskunnassa vallitsevia itsestäänselvyyksiä. Lakoff ja Johnson (1999: 73) toteavatkin, että tärkeimmät abstraktit käsitteemme rakkaudesta moraaliin ja syy-seuraus–suhteisiin käsitteellistetään moninaisilla komplekseilla metaforilla. Nämä metaforat ovat olennaisia: ilman niitä käsitteet jäisivät rakenteeltaan luurankomaisiksi.

Fyysiset objektit ovat puolestaan maaperää *ontologisille metaforille*, joita pidämme usein itsestäänselvyyksinä emmekä välttämättä edes huomaa niiden metaforisuutta. Jos kykenemme identifioimaan kokemuksiamme fyysisten esineiden tai olioiden kaltaisina, pystymme viittaamaan niihin sekä luokittelemaan ja laskemaan niitä. Tämä näkyy esimerkiksi käsitemetaforassa MIELI ON KONE, jossa ihmismielellä ajatellaan olevan fyysinen ja usein myös varsin hauras olemus. Mieli voi siis olla särkyvä tai kuluva esine. Esimerkiksi: ”Olen hieman ruosteessa tänään” tai ”Hän murtui paineen alla.” (Lakoff & Johnson 1980: 25–28.) Ontologisista metaforista tunnistettavimpia ovat personifikaatiot. Niissä fyysinen olio pyritään spesifioimaan henkilöksi. Personoimalla sekä inhimillisiä motivaatioita, ominaisuuksia ja toimintoja hyödyntämällä voimme ymmärtää monia ei-inhimillisiin olioihin liittyviä kokemuksiamme. Esimerkkilauseina mainittakoon ”Inflaatio syö voittojamme” ja ”Elämä on petkuttanut minua”. (emt.: 33.)

Kuten orientoivat ja ontologiset metaforat, myös *strukturaaliset metaforat* pohjautuvat oman kokemuksemme systemaattisiin korrelaatioihin. Nämä rakennemetaforat ovat kuitenkin laajempia, sillä ne perustuvat kahden abstraktimman käsitteen välisiin samankaltaisuuksiin. Esimerkiksi käsitemetafora VÄITTELY ON SOTAA avaa ajatusmallin, jossa voimme käsitteellistää väittelyn fyysisen konfliktin kautta. Tämä klassinen metafora perustuu siihen, että eläinkunnassa taistelua esiintyy elämän joka osa-alueella. Näin periaatteessa tapahtuu myös ihmisillä, mutta olemme kehittäneet tähän sofistikoituneempia tekniikoita. Olemme institutionalisoineet taistelemisemme esimerkiksi sodaksi. Se, että toimimme kielenkäytössä tämän käsityksen mukaan, perustuu tietoomme ja kokemukseemme fyysisestä taistelusta. Vaikka itse ei olisi koskaan ollut nyrkkitappelussa saati sodassa, VÄITTELY ON SOTAA -käsitemetaforaa on helppo käyttää, koska se on rakentunut kulttuurimme käsitejärjestelmään. (emt.: 63–64.)

Koski (1992: 15–16) toteaa, että mielivaltaisuuden sijaan normaalikielen ja arkisen puhekielen metaforien käyttö pohjautuu erilaisiin attraktio- ja ekspansiokeskusten välisiin yhteyksiin. Ihmiset hahmottavat maailmankuvaansa siten, että he näkevät useat käsitekentät samankaltaisina kuin toiset

käsitekentät. Kun niistä puhutaan, voidaan käyttää ilmauksia, jotka kuuluvat pikemminkin mallina toimivaan käsitekenttään. Usein abstraktit käsitteet kuvataan metaforisesti konkreettistarkoitteisilla sanoilla, kuten lauseessa ”Eduskunta *painiskelee* nykyään tärkeiden kysymysten kanssa”.

Koski nostaa esiin myös affektiiviset metaforat, joiden avulla pyritään arvottamaan jotain referentin ominaisuutta. Tyypillisiin affektiivisiin metaforiin voidaan laskea esimerkiksi ihmisistä käytettävät eläinten ja kasvien nimitykset. Ihmisen voidaan esimerkiksi kuvailla olevan hiiri, jänis tai aasi, mikä luo tapauksesta riippuen omanlaisiaan konnotaatioita. Termiytyneet metaforat ovat kokonaisvaltaisen täsmällisiä: ihminen joko on tai ei ole salamatkustaja (jänis). Tällöin puhuja perustaa sanavalintansa objektiiviseen kategorisointiin. Mutta jos jotakuta sanotaan jänikseksi tämän arkuuden vuoksi, perustuu sanavalinta tällöin subjektiiviseen kategorisointiin. Tähän kategorisointiin perustuvia metaforia voikin käyttää vain yksilötarkoitteisesti. (emt.: 21–22.)

Abstraktit käsitteet rakentuvat usein useamman kuin vain yhden tavanomaisen metaforan kautta. Tärkeälle asialle kuten rakkauden kokemukselle ei näin riitä yksittäinen käsitekenttä. Käsitteellinen kartoittaminen etenee ristiin kentältä toiselle. Niinpä rakkauden voi käsitteellistää esimerkiksi matkan ja fyysisen voiman lisäksi muun muassa sairaudeksi, taiaksi, hulluudeksi, unioniksi, läheisyydeksi, hoivaamiseksi, yksittäisen objektin täydentäväksi osaksi tai kuumuudeksi. (Lakoff & Johnson 1999: 70-71.)

Rakkauden käsitteellistämisen monipuolisuus näkyy niin arkipuheessa kuin esimerkiksi taideteoksissa. Esimerkiksi rock-albumien tai -kappaleiden nimissä rakkaus voi olla helvettiä (Ryan Adams: Love Is Hell, 2003) tai vaikkapa taistelukenttä (Pat Benatar: Love Is a Battlefield, 1983). Kun taas irlantilainen U2-yhtye väittää vuoden 1991 sävellyksessään Love Is Blindness, että rakkaus on sokeutta, toteaa ruotsalainen Weeping Willows vuoden 2016 samannimisessä kappaleessaan ”my love is not blind”. Metaforisesti rakkaus voidaan siis esimerkiksi laululyriikassa määrittää sokeaksi tai ei-sokeaksi.

Edellä on esitelty kognitiivisen metaforateorian ja sen käsitteistön pääpiirteet. Entä mikä lopulta on kognitiivisen metaforateorian anti? Kuinka hyvin se täyttää tarkoituksensa? 36 vuotta sitten lanseerattu teoria on todettu toimivaksi metaforisia siirtymiä ja niiden kognitiivista luonnetta kuvailevaksi näkemykseksi, mutta se on saanut vuosien saatossa osakseen myös kosolti kritiikkiä. Esimerkiksi Päivärinnan (2010: 8) mukaan kognitiivinen metaforateoria keskittyy Aristoteleen perusmääritelmän mukaiseen ”näkemiseen” eli siihen, miten metafora yhdistää erilaisia asioita

tulkitsijan näkökulmasta. Näin sivuutetaan monet metaforan määrittelyn ikuiset ongelmat. Samalla se tulee myös pelkistäneeksi tiettyjä käsitteellisiä ongelmakohtia ja sivuuttaa haastavimman sanatasolla ilmenevän metaforiikan.

Kognitiivista metaforateoriaa on myös kritisoitu muun muassa yleisestä filosofoinnista ja turhasta väljyydestä. Jos kaikki mielletään metaforaksi, alkavat käsite ja sen käyttökelpoisuus hämärtyä. Tästä huolimatta kognitiivisen metaforateorian ideaa ajattelua ohjaavine käsitemetaforineen voidaan pitää hyödyllisenä. Sen avulla voidaan esimerkiksi peilata keskenään ilmauksen metaforisten vastaavuuksien ja tavoitellun merkityksen suhdetta. (Turunen 2010: 48–49.)

Turunen (2011, 25) toteaa myös, että perinteiset metaforateoriat toimivat hyvin silloin, kun analysoidaan yksittäisiä kielikuvia ja sitä, miten ne rakentuvat. Kognitiivisen metaforateorian avulla voidaan selittää, miksi tuntuu luontevalta päätyä juuri tiettyihin konkreettisiin ilmaisuihin. Näiltä osin kognitiivisen metaforateoria tuntuisi tietyistä puutteistaan huolimatta sopivan myös tämän tutkimuksen tarkoitusperiin.

4 Merkityskentät hahmottamisen apuna

Tämän tutkimuksen kannalta hedelmälliseksi nousee kognitiivisen metaforateorian ohella merkityskentän käsite. Kyse on siitä, että kielen sanat muodostavat erilaisia merkityskenttiä sanaston sisäisten merkityssuhteiden perusteella (Kangasniemi 1997: 67). Sanat kuuluvatkin paradigmaattisesti enemmän tai vähemmän yhteen. Lusikka, haarukka ja kattila ovat ilmeisen läheistä sukua toisilleen, samoin punainen, vihreä ja musta. Auto, demokratia ja puuro taas ovat semanttisesti kaukana toisistaan. Joukko sanoja, jotka keskenään ovat semanttisesti määriteltävissä eli paradigmaattisissa suhteissa, muodostavat semanttisen kentän. Yksittäisen sanan perusmerkitys määräytyy paljolti sen mukaan, minkälaisia suhteita sillä on rakenteen muihin osiin eli mitä muita sanoja samaan kenttään kuuluu. (Karlsson 1994: 218.) Merkityskentät heijastavat sitä tosiseikkaa, että ulkomaailma jäsentyy osakokonaisuuksiksi hierarkkisesti: kulkuneuvoja ovat autot, junat, lentokoneet, bussit, polkupyörät; autoja ovat henkilöautot, pakettiautot, lasten leikkiautot; henkilöautoja ovat Skodat ja Cadillacit, avomalliset, katolliset ja niin edelleen. (emt.: 219.)

Merkityskenttien sisäisiä suhteita voidaan kutsua paradigmaattisiksi ja niiden välisiä suhteita syntagmaattisiksi. Eri merkityskenttien sanoilla on paljonkin eroa siinä suhteessa, kuinka vapaasti ne voivat esiintyä muihin merkityskenttiin kuuluvien sanojen kanssa. Adjektiivit ”hyvä” ja ”huono” voivat toki määrittää useankin merkityskentän substantiiveja, mutta esimerkiksi verbien ”syödä” ja ”asua” käyttö on paljon rajallisempaa. (Kangasniemi 1997: 67–68.)

Ilmauksen merkityksen voi katsoa koostuvan denotatiivisesta eli viittaavasta merkityksestä ja siihen liittyvistä assosiatiivisista merkityksistä eli liitännäismerkityksistä. Geoffrey Leechiä mukaillen Kangasniemi (emt.: 12–14) erittelee ne viiteen eriluonteiseen alalajiin. llmaus voi ensinnäkin saada konnotatiivisia merkityksiä eli sivumerkityksiä. Sanan ”nainen” denotatiivinen merkitys on ”naaraspuolinen täysikasvuinen ihminen”, mutta jokainen puhuja voi kuitenkin liittää sanaan vaihtelevia sivumerkityksiä ”viehättävästä” ”äidilliseen” tai ”heikkoon”. Ilmauksen merkitykseen voi myös liittyä tyylisävyjä sen mukaan, millaisissa yhteyksissä sitä yleensä käytetään. Samoin merkitykseen voi kytkeytyä affektiivisia merkityksiä, tunnesävyjä, jotka ilmaisevat kielenkäyttäjän asenteita ja tuntemuksia. Esimerkiksi sanat ”koira”, ”rakki”, ”hauva” ja ”piski” viittaavat samaan eläimeen, mutta kertovat hyvin erilaisista tuntemuksista kyseistä luontokappaletta kohtaan. Ilmauksiin voi liittyä myös erilaisia heijastusmerkityksiä. Yleensä tämä liittyy sanoihin, joilla on jonkinlaista tabukäyttöä, kuten verbiin ”panna”. Lisäksi ilmaukset, joilla on jollain tavoin

vakiintunut tai rajoittunut esiintymisyhteys, voivat vielä saada erilaisia kollokatiivisia merkityksiä eli myötämerkityksiä tämän esiintymisympäristön mukaan. Esimerkiksi verbin ”ammua” merkitykseen kuuluu, että tekijänä on lehmä.

Myös sanan luomat assosiaatiot asettavat niitä eri merkityskenttiin ja -ryhmiin. Esimerkkinä voi käyttää esimerkiksi adjektiiveja ”kaunis” ja ”komea”, jotka saavat todennäköisimmin seurakseen tietynlaisia sanoja. ”Kauniiseen” voidaan liittää esimerkiksi substantiivit ”tyttö”, ”nainen”, ”kukka”, ”puutarha”, ”väri” ja ”komeaan” ”mies”, ”auto”, ”päällystakki” ja ”kirjoituskone”. (Leech 1975: 20–21.)

On silti huomattava, että merkitykset eivät ole koskaan lopullisesti ankkuroituja. Naista voi kehua komeaksi siinä missä miestä kauniiksi, mutta tavanomaisempaa on käyttää ilmaisuja toisinpäin. Merkitys voidaan analyysissä purkaa pienimpiin erottaviin tekijöihin. Sanoja verrattaessa tietyt komponentit ja piirteet ovat kontrastissa toisiinsa nähden. Jakoa voidaan tehdä esimerkiksi sellaisten komponenttien välillä kuin ihminen–ei-ihminen, aikuinen–nuori, naispuolinen–miespuolinen. Semanttiset vastakohtaisuudet voidaan esittää plus- ja miinusmerkeillä. Esimerkiksi nainen voidaan määrittää seuraavien komponenttien kautta: +ihminen, +aikuinen, –miespuolinen. (emt.: 96–97.) Merkityskenttäanalyysi on hyödyllisimmillään, jos analysoitavat sanat kuuluvat tiiviisti yhteen eivätkä ole kovin monimerkityksisiä. (Karlsson 1994: 218.)

4.1 Semanttisesta yhteisalueesta

Mikko Turunen (2010) on kehitellyt väitöskirjassaan mallin semanttisesta yhteisalueesta, joka sopii juuri kielikuvien analyysiin. Yhteisalueen avulla piirretään esiin merkityksenmuodostuksen vyöhyke metaforisten ilmausten osien välillä. Ajatus kuvan ja kuvatun välisestä suhteesta on vakiintunut kieli- ja kirjallisuustieteessä, mutta niiden välisiä yhteisiä ja kuvallisuuden mahdollistavia elementtejä ei ole ennen Turusen työtä juuri esitetty.

Semanttisen yhteisalueen käsitteessä hyödynnetään kielikuviin usein sisältyvää yhteisen tai jaetun merkityksen aluetta. Metaforissa tämä yhdistäminen luo vertailtavien asioiden tai ilmiöiden välille yhteisen merkitysalueen, joka koostuu yhteisinä esitetyistä, koetuista tai tulkituista piirteistä. Yhteiset piirteet voivat edetä yhdennäköisyydestä rakenteelliseen vastaavuuteen tai assosiatiiviseen

läheisyyteen. Lisäksi perustana voivat toimia erilaisuussuhteet, kuten esimerkiksi yhteensopimattomuus, vastakohtaisuus, käänteisyys tai hierarkkisuus. (Turunen 2010: 24.)

Turusen mukaan (emt.: 50–52) metaforisen ilmauksen osilla on yhteisiksi miellettäviä tai esitettyjä piirteitä, joista muodostuu merkityskenttä. Tätä kutsutaan semanttiseksi yhteisalueeksi, joka koostuu toisiaan vastaavien elementtien joukosta. Esimerkiksi tiettyjen piirteiden tai assosiaatioiden pohjalta voidaan esimerkiksi todeta tytön olevan ruusu. Semanttisen yhteisalueen pohjana toimii metaforisista ilmauksista tunnistettu rakenne, jossa on kaksi osapuolta ja joiden välillä tapahtuu merkityksen siirtoa. Tämän siirron perustana on samankaltaisuus. Näin yhteisiksi koetut asiat ovat kuvaannollisen ilmauksen ytimessä eli ne muodostavat tulkinnan kannalta olennaisen merkityskentän. Osapuolten muut piirteet puolestaan jäävät toissijaisiksi. Esimerkiksi "tyttö on ruusu" -metafora ei aktivoi sellaisia asioita kuin naisen fysiologiset erityispiirteet tai kasvien yhteyttäminen. Semanttiset kentät eivät esiinny erillisiä, vaan niiden väliltä voi löytää päällekkäisyyksiä, risteämiä ja sisäkkäisyyksiä, jotka puolestaan mahdollistavat metaforisuuden. Semanttisia yhteisalueita syntyy kenttien risteysalueilta.

Turunen (emt.: 50–52) ymmärtää siis semanttisen yhteisalueen yksittäistä piirrettä laajemmaksi kokonaisuudeksi, joka metaforan toiminnan ohella liittyy kuvallisuuteen yleisemminkin. Tällöin yhteisalueen muodostuminen ei rajoitu vain konkreettisten ominaisuuksien vastaavuuksiin perustuviin mielikuviin tai laajemmin tulkittuihin samankaltaisuuksiin, kuten esimerkiksi siihen, että sekä tyttö että ruusu ovat kauniita. Yhteiset elementit tapaavat perinteisissä symboleissa aktivoitua kulttuurisen tiedon tai intertekstuaalisuuden kautta. Ruusun käsitteelle on esimerkiksi muodostunut joukko vakimerkityksiä länsimaisen kirjallisuuden piirissä.

Omassa työssäni oleelliseksi nousee juuri semanttisten yhteisalueiden löytäminen kenttien risteämäkohdista ja niiden ilmaiseminen mahdollisimman yksinkertaisessa kuviomuodossa. Tärkeintä on se, että ajatus yhteisalueesta välittyy lukijalle ja että kulloinkin tarkasteltavan metaforisen ilmauksen osatekijät hahmottuvat vaivattomasti. Yksittäisten puheaktien tutkimiseen tämä metodi riittänee hyvin.

Tältä näyttää Turusen (2010: 51) semanttisen yhteisalueen idea kuviomuotoon aseteltuna. Muodostan kuvion perusteella oman, samantyyppisen työkaluni metafora-analyysin varrelle.

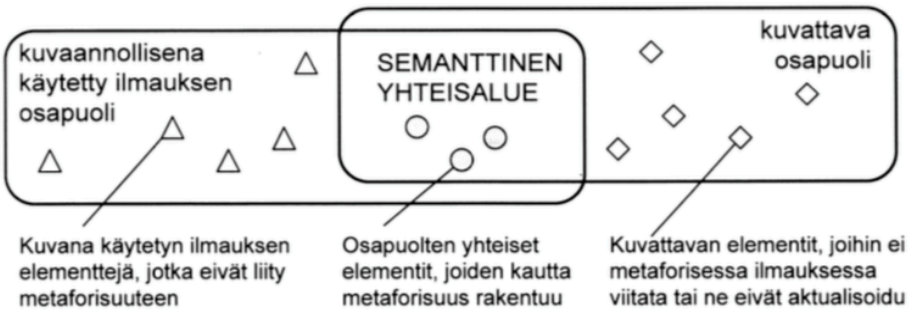

Ajatus yllä kuvaillusta semanttisesta yhteisalueesta toimii runoanalyysissä sekä taustatyökaluna että analyysin ja tulkinnan tuloksia kokoavana esityksenä. Ensiksi pyritään löytämään kuvaannollisista ilmauksista ne metaforisesti vertautuvat osapuolet, joiden välille semanttinen yhteisalue muodostuu. Tämän jälkeen erotellaan metaforisessa ilmaisussa hyödynnettävät elementit. Jos rinnastetaan metaforisesti vaikkapa puu ja ihminen, tällöin tarkastellaan, minkälaisia yhteisiä ominaisuuksia osapuolten välille esitetään tai koetaan. Ominaisuudet voivat olla esimerkiksi fyysisiä (orgaaninen kasvu), konkreettisia yksityiskohtia (kaarna–iho), tulkinnallisia (puulle voidaan mieltää sukupuoli) tai tajunnallisia (puulle voidaan inhimillistää tuntemuksia). On myös mahdollista selvittää yhteisten kenttien laajuus. Tämän jälkeen selvitetään tapa, jolla elementtejä merkityksenmuodostuksessa käytetään. Voidaan miettiä elementtien motivoitumista, esittämistä tai sitä, millä tavoin ne merkityksellistävät metaforisen ilmauksen eri osapuolia. Tulkinnan kannalta tämä on järkevää, sillä perusteet on mahdollista osoittaa tekstistä. (emt.: 51–52.)

Omassa tutkielmassani pyrin juuri semanttisen yhteisalueen idean avulla pohtimaan ja havainnollistamaan, millaista merkityksellistämisen tapaa kukin tällä tavoin käsittelemäni metafora tarjoaa. On huomioitava, että semanttiset yhteisalueet eivät ole objektiivisia faktoja, vaan yksin jo niiden muodostaminen edellyttää tulkintaa. Mutta koska tulkinta on usein kulttuurisidonnaista, on todennäköistä, että lähde- ja kohdealueen merkityskenttien jakaminen ja yhteisalueen muodostaminen on tässäkin tapauksessa ainakin jossain määrin yleispätevää.

Turunen (2011: 35) toteaa vielä, että mikäli kyseessä on yksittäiset metaforat, niin semanttisen yhteisalueen käsitteestä on hyötyä vastaavuuksien jäsentelyssä. Kysymysmerkkinä tosin on merkitystasojen esittäminen kuviomuodossa. Ongelmia voi ilmetä, sillä kuviot eivät pysty sellaisenaan kattamaan kaikkia ilmiön vivahteita – ne ovat aina tietyssä määrin aina yleistyksiä. Tämän vuoksi esitystavassa on omat haasteensa.

Tämä on toki otettava huomioon myös omassa metafora-analyysissäni. Ennen varsinaista analyysivaihetta on myös todettava, että niin yksinkertainen kuin oma semanttinen analyysimallini Turusen vastaavaan verrattuna onkin, uskon, että taustatyökalun perusperiaatteesta on varmasti hyötyä tässäkin työssä. Sen avulla muun muassa tiettyjen merkityssiirtoon liittyvien ominaispiirteiden havainnollistaminen ja esiin nostaminen helpottuu.

5 Otteluanalyysit

Nyt käynnistyy metaforatutkimukseni neljäs luku eli empiirinen analyysivaihe, jota varten olen litteroinut tammi-helmikuussa 2016 kolmen SM-liigaottelun (Tappara–Blues, Ässät–HIFK, Kärpät–HPK) selostusten metaforat. Ensinnäkin huomionarvoista on se, että tutkimuksessani esiintyviä metaforia olisi mahdollista jaotella monin eri tavoin. Tässä tapauksessa olen päätynyt tarkastelemaan aineistoa kahdessa empiirisessä osassa, jotta saisin metaforista irti mahdollisimman paljon. Aluksi tutkin selostajien käyttämiä metaforisia ilmaisuja lajittelemalla ne niihin viittaavien lähdealueiden mukaan. Lähdealueista voimakkaimmin esiin nousivat seuraavat:

1) suunta
2) sota
3) eläinkunta ja saalistaminen
4) työ
5) matkanteko ja kulkuvälineet
6) vireystila

Käyn näillä lähdealueilla esiintyviä metaforia tarkemmin läpi analyysivaiheen ensimmäisessä osassa. Lisäksi olen jakanut otteluselostusten metaforat pelin eri toiminta-alueisiin. Niiden sisällä teen havaintoja sekä piirrän merkityskenttien ja semanttisen yhteisalueen käsitteen avulla esiin erilaisia metaforisia piirteitä ja teen laajempia tulkintoja. Kuten johdantoluvussa jo todettiin, pelin toiminta-alueet ovat:

1) hyökkäyspeli
2) puolustuspeli
3) kontaktitilanteet
4) asianosaisten toiminta ja profiili (ml. pelaajat, valmentajat, tuomarit, yleisö)
5) pelin yleiskuvaukset
6) kiekonkäsittely

Pyrin samalla osoittamaan, että pelin jokaisella toiminta-alueella on tyypilliset metaforiset puhetapansa, vaikka luonnollisesti ne voivat myös risteillä ja siirtyä alueelta toiselle.

Tutkimukseni ei ole luonteeltaan kvantitatiivinen, mutta aineiston laajuuden hahmottamiseksi on paikallaan todeta aineistosta yleisellä tasolla jotain määrällistäkin. Luvut ovat suuntaa antavia jo sen takia, että metaforisen ilmaisun rajaaminen eksaktisti on vaikeaa. Voin kuitenkin todeta löytäneeni kolmesta otteluselostuksesta yhteensä noin 1 400 metaforaa tai ainakin metaforisen tyyppistä ilmaisua. Näistä tarkastelun kohteeksi varsinaiseen sisällönanalyysiin päätyi noin 770 metaforaa. Noin puolet metaforista jäi siis ”esikarsinnassa” pois muun muassa siksi, että mukana oli paljon toistoa ja samoja metaforia, minkä lisäksi osa jäi pois kivettyneen luonteensa takia tai siitä syystä, että ilmaisun metaforisuus jäi lopulta häilyväksi tai puhtaan idiomin asteelle.

Asianomaisten toiminta ja profiili -osio keräsi eniten metaforia (164 kappaletta), mikä on luonnollista, sillä otteluselostuksissa pelin kuvailu etenee usein nimenomaan yksilöiden toiminnan kautta. Vähiten metaforisia ilmaisuja päätyi puolustuspelin toiminta-alueelle (44 kappaletta), mikä on ymmärrettävää. Ensinnäkin toisen joukkueen puolustuspeli on aina toisen hyökkäyspeliä, minkä lisäksi jääkiekko mielletään luonnollisesti hyökkäyspeliksi – tämä ominaisuus tekee koko lajista kiinnostavan ja se näkyy myös siihen kohdistuvassa puheessa. Hyökkäyspelin toiminta-alueelle päätyikin tässä analyysissä 130 metaforaa. Yksilö- ja hyökkäyskeskeisyys siis korostuivat, vaikka jokaiselle toiminta-alueelle riitti kosolti metaforista puhetta.

Sitten lähdetään itse analyysin pariin. Sekä lähde- että toiminta-alueiden kuvauksessa kulkee mukana lause-esimerkkejä erilaisista selostajien käyttämistä metaforista. Mukana analyysissä on yhteensä 115 metaforista lausetta.

5.1 Metaforat lähdealueittain

Ensin nostan litteroimistani otteluselostuksista esiin ne tyypillisimmät lähdealueet, joihin metaforissa viitataan. Suuntametaforat ovat yleisiä kaikessa kielenkäytössämme ja ne korostuvat myös jääkiekossa. Suuntametaforat liittyvät esimerkiksi siihen, miten hahmotamme pelikentän ja toisaalta joukkueiden pyrkimykset. Usein kenttä mielletään siten, että joukkueen hyökkäyspää kuuluu ylä- ja puolustuspää alakertaan. Näin selostaja tulee käyttäneeksi orientoivaa suuntametaforaa. Esimerkiksi selostaja Jani Alkiolla alakerrasta puhuminen on ainakin yhden litteroidun ottelun perusteella suorastaan maneerinomainen ilmaisutapa (esimerkit 1-4).

*1) ”Junttila jättää kiekon **alakertaan**.”*
*2) ”Hän joutuu kuitenkin hakemaan **alakerran** kautta.”*
*3) ”Aaltonen **pudottaa alakertaan**.”*
*4) ”Pirnes rauhoittaa vielä **alakertaan**.”*

Näin kenttä mielletään ikään kuin kaksikerroksiseksi rakennukseksi. Lisäksi esimerkissä kolme kiekko metaforisesti ”pudotetaan” alakertaan, mikä antaa lisää pontta kyseiselle suuntametaforalle. Huomattavaa kuitenkin on, että hyökkäyspäähän suuntaavasta kiekon metaforisesta toimittamisesta yläkertaan ei puhuttu kolmen tarkastelemani ottelun aikana kertaakaan. Ehkä tämä johtuu siitä, että hyökkäysalueen toiminta mielletään aktiivisemmaksi ja se on valmiiksi ladattu useilla muilla merkityksillä ja metaforisilla ilmauksilla. Yläkerran käytölle ei näin ole tarvetta saati tilaa. Hyökkäyspuhe on muutenkin kielikuvallisesti aktiivisempaa, mikä näkyy hyökkäys- ja puolustuspeliä luonnehtivien metaforien jakaumassa: jälkimmäisiä löytyi vain kolmasosa edellä mainituista.

Selostajat käyttivät muitakin ylös–alas-liikettä kuvaavia suuntametaforia, jotka liittyivät esimerkiksi pelaajien asemaan joukkueessa tai joukkueen sarjataulukkosijoitusta kuvaaviin sanavalintoihin. Etenkin sarjataulukko mielletään ylös–alas-suunnan asteikoksi luonnollisesti jo sen takia, että joukkueet on listattu kerättyjen pisteiden mukaan allekkain parhaasta heikoimpaan. Niinpä taulukossa noustaan puheessa ylöspäin tai pudotaan alaspäin (5). Pelaajan henkilökohtaisesta asemasta voidaan myös käyttää välillistä suuntametaforaa, kuten esimerkiksi ”valua” (6). Myös asioiden nostaminen ylöspäin tulee usein kyseeseen, kun puhutaan hyökkäyspelistä (7).

*5) ”Kirvesrinnat **siirtyvät sarjataulukossa kaksi pykälää ylöspäin**.”*
*6) ”Dixon **valuu** nelosketjun sentteriksi.”*
*7) ”Taimi **lähtee nostamaan** hyökkäystä.”*

Samoin alaspäin suuntaavissa metaforissa korostuu termi ”syvään pelaaminen”, jolla tarkoitetaan kiekon toimittamista mahdollisimman pitkälle kohden vastustajan kenttäpuoliskoa. Näin ollen alakerran vastakohdaksi aiemmin esittämäni ylhäällä-metafora tuntuu kumoutuvan ja korvautuvan hyökkäyspäässä jälleen alas osoittavalla suuntametaforalla. Näin vastustajan puolustusalue voidaan metaforisesti nähdä vaikkapa jonkinlaisena veden täytteisenä altaana – mitä syvemmälle altaan pohjaa kohti kiekko toimitetaan, sen parempi. Voidaan myös toki ajatella, että kentän oma pääty on altaan matala pää ja vastustajan pääty altaan syvä pää, jossa selviytyminen ja toimiminen on aina

haasteellisempaa. Pelkkä käsipohja ei tässä päässä enää riitä, vaan nyt tarvitaan todellista uimataitoa. Esimerkeissä 8, 9 ja 10 esillä Toni Lönnroosin maneerinomaisia ”syvä”-metaforia Ässät–HIFK-ottelusta. Jokaisessa esimerkissä syvä-substantiivin illatiivi saa seurakseen eri verbin.

*8) ”IFK painaa kiekkoa jälleen **syvään**.”*
*9) ”Mullane ei saa kiekkoa pelattua **syvään**.”*
*10) ”Ässät Kiilholman toimesta koittaa iskeä kiekkoa **syvään** maalille.”*

Kuten on tiedossa, sota on urheilu- ja jääkiekkopuheessa hyvin yleinen metaforien lähdealue (ks. esim. Suomela 1998). Tähän perustuvat jo pelin peruskäsitteet, kuten hyökkääminen, puolustaminen, laukaiseminen, ampuminen, miehittäminen, torjuminen, vartioiminen ja niin edelleen. Voidaankin puhua käsitemetaforasta JÄÄKIEKKO ON SOTAA. Esimerkiksi laukaiseminen on jo sinänsä kiekon nopeaan ja voimakkaaseen eteenpäin toimittamiseen liittyvä metafora, mutta tälle varsin tyypilliselle jääkiekkoilun perustermille on keksitty kiertoilmauksia muiden samaan alkuperäistoimintoon eli aseen laukaisemiseen liittyvien metaforien avulla (11 ja 13). Metaforinen ilmaisu on paikallaan myös silloin, jos laukausta ei jostain syystä saada aikaiseksi (11 ja 12). Toisaalta onnistunut voimakas laukaus voidaan ”palkita” omalla metaforallaan. Esimerkin 13 ”hehtaarikanuuna” on verbaalinen kunnianosoitus pelaajan tymäkälle laukaisusuoritukselle.

*11) ”Vuorisalo ei pääse kunnolla **laukomaan**, saa kuitenkin uuden yrityksen tuosta, **ei** vieläkään **lähde kuti piipusta**.”*
*12) ”Näin tulee paikka Ruotsalaiselle, **kuti jää piippuun**, niin jää Viljaseltakin.”*
*13) ”Ja siitä lähtee melkoisella **hehtaarikanuunalla laukaus**.”*

Selostajat käyttävät pelin tuoksinassa paljon muitakin sotimiseen rinnastuvia metaforia. Esimerkiksi ”pommi” voi tarkoittaa sekä laukaisua että kovaa taklausta (14 ja 15). ”Miinaan ajamisen” voi käsittää epäonnistuneeksi teoksi, jossa peliväline siirtyy vastustajan haltuun tai useamman vastustajan ympäröimäksi joutumiseksi (15). Pelikentästä voidaan puhua suoraan myös ”sota-alueena” (esimerkki 16). Anssi Ritari äityy puhumaan ottelun ratkaisemisesta suorastaan ”kuoliniskuna” (21), minkä lisäksi jäähyä voidaan ”tappaa” (20).

*14) ”Suoraviivaisesti Blues yrittää **pommittaa**.”*
*15)”Nyt **ajaa miinaan** siinä ja Saarela **pommittaa**.”*
*16) ”**Sota-alueelle** pitää saada ylivoimaa ja ohjureita ja kiekon toimitusta.”*

*17) ”Åsten hakee hirvittävää **pommia**, mutta vetää hieman ohi ja näin tulee Ässät.”*
*18) ”Ja siitä ei Saarela pääse tuota parasta **asettaan** näyttämään.”*
*19) ”Hansen ei saa kunnon **latinkia** valmiiksi.”*
*20) ”Näin Kärpät **on tappanut** ensimmäisen reilu puoli minuuttia Ivan Humlin kaksiminuuttisesta.”*
*21) ”**Kuoliniskua** ei Tappara taida pystyä tekemään.”*
*22) ”Siellä aikamoista **sotaa** käytiin välillä tuossa laidan tuntumassa.”*

Lisäksi sodan lähdealueelle voi sisältyä armeijamaailmaan liittyviä komplekseja metaforia, jotka liittyvät usein tilanteen haltuunottoon (23).

*23) ”Sitten Forsberg pistää Puljujärven **komentoon ja kuriin.**”*

Sodankäynti nouseekin tutkimissani selostuksissa päärooliin, mutta myös eläinkuntaan ja saalistamiseen liittyviä metaforia riittää: voidaan puhua esimerkiksi ”maalivainusta” ja ”kärppänä tai haukkana paikalle tulemisesta.” (24).

*24) Vaarallisesti se kimpoilee, Kärki on **haukkana paikalla**,*
mutta ei onnistu.

Työnteko on myös paljon käytetty metaforinen lähdealue. Selostajat puhuvat usein idiomaattisesti vaikkapa ”hommien paiskomisesta”. Tavallisesti työnteon lähdealueella käytetään vanhakantaiseen tai ainakin fyysiseen työskentelyyn liittyviä määreitä, mikä on tietysti luontevaa, sillä onhan jääkiekko erittäin fyysinen urheilulaji (25 ja 26). Ja maalit ovat tietysti ”palkkaa”, jota maksetaan pelaajien ”tilille” (28).

*25) ”**Talkoisiin** tulee myöskin Paajanen.”*
*26) ”Nyt on **kiristetty ruuvia** tähän kolmanteen erään.”*
*27) ”Taimi on jo liukunut takaisin **työpaikalleen**.”*
*28) ”Ensimmäinen maali Miro Ruokosen **tilille.”***
*29) ”Ainakin tässä Bernard on tällä hetkellä ottanut voiton **virkaveljestään**.”*

Esiin nousee myös ”luutia”-termi (30), jossa jään pinnassa liikuteltava maila rinnastetaan metaforisesti siivoamisessa käytettävään luutaan. Lisäksi luutia-verbi liittyy aina puolustajan

tehtäviin: he pitävät niin sanotusti ”oman päänsä puhtaana”. Heidän tehtävänsä on siis olla omanlaisiaan joukkueen siivoajia (31).

*30) ”Aulie **luutii** aika isoa aluetta.”*
*31) ”Vuorisalo maalin edestä saa kiekon **siivottua** kulmaukseen, ja näin Ässät pääsee pälkähästä.”*

Seppä-termi puolestaan rinnastuu vahvaan kädentaitoon. Jääkiekossa merkitys siirtyy koskemaan poikkeuksellista pelaajayksilöä, jolla on usein erinomaiset mailankäsittelytaidot. Näin ”seppä”-metaforan käyttö alkaa tuntua perustellulta. Tällainen pelaajatyyppi on esimerkiksi Kärppien vasta 18-vuotias hyökkääjälahjakkuus Sebastian Aho, joka saa Jani Alkiolta kehut (32).

*32) ”On kyllä melkoinen **seppä** Sebastian Aho.”*

Koska jääkiekko on monellakin tapaa nopea ja vauhdikas peli, on selostuksissa luontevaa käyttää erilaisia liikkumiseen ja matkantekoon liittyviä metaforia. Niiden voidaan katsoa lukeutuvan luvussa 3.3. esitetyn käsitemetaforan ELÄMÄ ON MATKA alle. Analyysissä ilmeni, että selostuksissa yksittäisten pelaajien liikkuminen voi tapahtua esimerkiksi laukkaamalla, loikkimalla, puikkimalla tai hiipimällä (33 ja 34), vaikka kyse on kaikissa tapauksissa luistelemisesta eli potkuliikkeellä tapahtuvasta liukumisesta jään pinnalla.

*33) ”Zaborsky **laukkaa** tuolla Ässä-alueella.”*
*34) ”Nikke Åsten **loikkii** vasemmalta sisään.”*

Matkustaminen tai ajaminen on lähdealueena, kun puhutaan pelistä yleensä (35, 39), pelaajan etenevästä toiminnasta (38) tai yritetään jakaa yhtenäistä, 56–61 metriä pitkää ja 26–30 metriä pitkää jääkenttää metaforisesti kaistoihin (37).

*35) ”Tästä lähdetään tähän **ralliin**.”*
*36) ”Molemmat olivat **ajamassa keskikaistaa** maalin edustalle.”*
*37) ”**Vasemmalla kaistalla** on tilaa.”*
*38) ”Partanen ei saa sitä nyt **matkaansa**.”*
*39) ”Nyt punnitaan, kenen **matka** sinne 10 parhaan joukkoon jatkuu.”*

Matkanteon kautta päästään tietysti kulkuvälineisiin, jotka voidaan nähdä omanlaisekseen tämän kentän alemmaksi tai konkreettisemmaksi lähdealueeksi. Vaikka eräässä vertauskuvassa Ässä-puolustaja Semir Ben-Amoria ehditäänkin rinnastaa jopa höyryjunaan, kytkeytyvät selostajien metaforat useimmiten moottoriajoneuvoihin sekä etenkin autoiluun ja moottoripyöräilyyn (40–44). Lisäksi pelaajat ovat usein selostajien silmissä taipuvaisia ”polkemaan” ja ”ajamaan” eteenpäin. Esimerkissä 44 selostaja lähtee revittelemään pelaajan ominaisuuksilla, jotka eivät täysin aukea. Voi toki olla, että selostaja vaikkapa tietää Lehtosen olevan moottoripyöräilyn harrastaja tai muuten ”prätkähenkinen”, mutta joka tapauksessa esimerkin lause jää aineiston erikoislaatuisimpien joukkoon. ”Ajokelit alkaa olla kohdillaan” -ilmaisu voi tietysti viitata ylipäänsä siihen, että kevät on tulossa, mikä tarkoittaa sitä, että jääkiekon runkosarja alkaa tovin päästä tulla päätökseensä.

*40) ”Siinä kokemus katsoo, kuinka Aho **painaa vilkun päälle**, painaa siitä ohi ja pistää kiekon maaliin.”*
*41) ”Vaarallisesti kääntää **jarrut päälle** ja kääntää selän.”*
*42) ”Linjatuomarikin vedetään jo **katolleen**.”*
*43) ”Kärpät **peruuttelee** aina oman maalin taustalle.”*
*44) ”Lehtonen painaa siellä purkka huulessa ja katselee **Harley Davidson -mies**, että **ajokelit alkaa olla kohdillaan**, mutta pelataan nyt ensin jääkiekkoa.”*

Matkantekoon liittyy tietysti olennaisesti myös tien käsite, joka kytkeytyy jo edellä mainittuun kaista-metaforaan. Varsin tyypillistä tie-metaforaa kuullaan alituiseen kaikessa puheessa eikä selostusargumentointi tee asiaan poikkeusta. ELÄMÄ ON MATKA -metaforaan sisältyvä tien tai polun käsite voivat viitata sekä joukkueen esityksiin että esimerkiksi yksittäisen pelaajan henkilöhistoriaan (45, 46).

*45) ”Kärpät **palaa** keskiviikkoisen JYP-tappion jälkeen **voittojen tielle.”***
*46) Juuso Valli **on** Tampereella syntynyt mutta Ässien **junnupolun käynyt**.”*

Selostuksissa riittää myös vireystilaan liittyviä metaforia. Etenkin maalivahdit ovat maalillaan usein joko ”hereillä” tai ”unessa” riippuen siitä, kuinka valppaasti ja hyvin he torjuntatehtävissään onnistuvat suoriutumaan (47).

*47) ”Syöttöä maalille, ja Perhonen **on hereillä**.”*

Silti vireysmetaforat voivat liittyä yhtä hyvin myös muihin kenttäpelaajiin, kuten tässä tapauksessa Ässä-hyökkääjään, jolla ei ole ollut kaikkein paras päivä (48).

*48) ”Ben-Amor on välillä **vaellellut varjojen mailla**.”*

Myös pelitapahtumia jäähallin katsomosta käsin seuraava yleisö saa oman osansa vireystilan kuvauksista, mikä tuntuu varsin luontevalta tavalta käsitellä sitä, kuinka kiinnostuneesti peliä jaksetaan seurata ja kuinka paljon omaa joukkuetta milloinkin innostutaan kannustamaan. Yleisö tuntuu ”nukkuvan”, jos peli on tylsää ja ”heräävän” sitten, kun kaukalossa tapahtuu taas jotain kiinnostavaa, vauhdikasta tai poikkeuksellista (49, 50). Yleensä heräämisellä tarkoitetaan yleisön voimistuvaa äänenkäyttöä, suoranaista äkillistä huutoa tai yleisön edustajien keskinäistä kanssakäymistä (51). Lisäksi yleisö voi kannustuksellaan antaa pelaajille ”virtaa” ja näin saada heidät taas vireämpään suoritustilaan (52).

*49) ”Isomäki Areena **on herätetty** tähän kolmanteen erään.”*
*50) ”Seisomokatsomo **heräsi**, koska siellä oli nahinaa.”*
*51) ”Siellä **herätellään** sitten veljellisesti toivoa IFK:n kannattajien keskuudessa.”*
*52) ”Kannattajat luovat tunnelmaa ja antavat omille **virtaa.**”*

Näin olen esittänyt, minkälaista metaforista puhetta selostuksissa ilmenee niillä lähdealueilla, jotka aineistosta tuntuivat eniten painottuvan. Seuraavaksi jatkan analyysivaihetta tutkailemalla metaforia pelin toiminta-alueilla ja tutkimalla niitä tarkemmin merkityskenttien ja semanttisen yhteisalueen avulla.

5.2 Metaforat toiminta-alueittain

Olen jakanut sisällönanalyysissäni metaforat kuuteen eri toiminta-alueeseen ja tarkkailen, millaiset metaforat niiden sisällä korostuvat. Oletuksena on, että pelin tietyt toiminta-alueet keräävät osakseen tietynlaista metaforista puhetta. Samalla otan jokaisesta toiminta-alueesta tarkempaan merkityskenttäanalyysiin vähintään yhden metaforan. Tähän alalukuun kirjoittamani huomiot voivat mennä osittain päällekkäin aiempien lähdealuehuomioiden kanssa, mutta tarkoituksena kuitenkin

olisi, että toiminta-alueita tutkimalla päästäisiin vielä syvemmälle peliselostusten tarjoamiin metaforiin niillä ottelun eri sektoreilla, joihin merkityksiä puheen kautta ohjaillaan.

5.2.1 Hyökkäyspeli

Aluksi muutama sana hyökkäyspelin toiminta-alueelle tyypillisesti sijoittuvista metaforisista puhetavoista. Kuten jo analyysissä on aiemmin tullut todettua, etenkin hyökkäyspelissä jyllää vahvasti sodan ja liikkeellä olemisen metaforiikka. Lisäksi pelille ominainen toiminta luo erilaisia metaforia konkreettiselle maalille, johon kiekkoa yritetään saada toimitettua. Kiekko on kolmen tutkimani otteluselostuksen mukaan esimerkiksi ”pesässä”, ”rysässä” ja ”repussa” – kaikki nämä ovat kiekon loppusijoituspaikasta käytettäviä metaforia, jotka liittyvät maalin konkreettiseen muotoon ja etenkin sen kehikoita ympäröivään verkkoon (53). Lisäksi saman esimerkin ”salamahyökkäys” on suoraa sodan metaforiikkaa. Oikeassa sotatilanteessa salamahyökkäyksen tarkoituksena on luoda hyökkäykselle painopiste eli murskata vihollislinjat muutamista kohdin yhtäaikaisella tykistökeskityksellä ja ilmaiskuilla. Kun kiekko saadaan toimitettua maaliin nopean joukkuetoiminnan seurauksena, voi selostaja ilmaista asian vaikkapa seuraavanlaisilla metaforilla:

> *53) ”Ja kiekko on **pesässä**, Ässät siirtyy 1-0 johtoon,*
> *se oli **salamahyökkäys**.”*

Kun pelaaja on tehnyt maalin, sitä puolestaan on usein tapana kutsua esimerkiksi ”osumaksi” tai ”kaapiksi”. Jälkimmäinen termi saattaa myös liittyä maalin konkreettiseen muotoon. Esimerkissä 54 selostaja samalla ilmaisee hauskasti sen, että aiemmin maalinteko on jäänyt vähemmälle, koska pelaaja on viettänyt niin paljon aikaa jäähypenkillä.

> *54) ”Kauden ensimmäinen **kaappi** tälle herralle, jolle tutummaksi ovat*
> *tulleet **jäähyboksin saranat** kuin **maalitolppien sisäpuoli**.”*

Hyökkäyspäässä myös luodaan usein selostajapuheessa ”painetta” ja sen onnistuessa puhutaan esimerkiksi ”pitkistä myllyistä” vastustajan alueella. Myllyn konkreettinen pyöriminen vertautuu tässä ylivoimakuvion ”pyörimiseen” eli kiekon pitkäkestoiseen syöttelyyn omien pelaajien kesken vastustajan puolustusalueella (55). Myös hyvän ”myllyn” jälkeen altavastaajajoukkue voi tehdä

tehokkaan ”vastaiskun” (57). Lisäksi ylivoimakuvio voidaan rinnastaa myllyn tyyppisellä kielikuva-asetelmalla hyrrän pyörimiseen (56).

> 55) ”Näin lähtee **mylly käyntiin**.”
> 56) ”Näin lähtee Ahon kautta **hyrrä pyörimään**.”
> 57) Nyt tulee hyvännäköinen **vastaisku**, siinä on paikka
> ja siinä on myös tasoitusmaali!”

Hyrrän ja alla erikseen tarkastellun myllyn merkityskenttiin liittyy pyörimisen lisäksi merkityksiä, kuten fyysinen muoto, olemus ja käyttötarkoitus. Ylivoimapelin merkityskenttään kuuluvat muun muassa pelaajien lukumäärä (esimerkiksi 5 vastaan 4), taktiset kuviot ja pelaajakoostumus (esimerkiksi ylivoimassa 4 hyökkääjää ja 1 puolustaja). Merkityskenttien myötä näiden sanojen semanttiseksi yhteisalueeksi muodostuu ajatus jatkuvasta pyörivästä liikkeestä.

Yksinkertaistettuna yhteisalue näyttää tässä primaarissa metaforassa siis alla olevan kuvion mukaiselta. Keskellä on vertailtavien sanojen keskeisin semanttinen yhteisalue, joka ikään kuin oikeuttaa merkityksen siirron lähde- ja kohdealueen välillä. Pääsanojen alle puolestaan on listattu niiden sellaiset lähimerkitykset, jotka jäävät semanttisen yhteisalueen ulkopuolelle.

YHTEISALUE 1.

Mylly		Ylivoimapeli
	Semanttinen yhteisalue	
Työmaa	**Jatkuva, pyörivä liike**	Taktinen kuvio
Viljan tms. jauhamiskone		Pelaajakoostumus ja -määrä
Fyysinen muoto		Maalinteko

Metaforiseen konkreettisen ja abstraktin asian rinnastukseen riittää tässä tapauksessa siis oikeastaan vain yksi merkitys eli jatkuvasti pyörivä liike. Sen lisäksi, että se onnistuu määrittämään molempia sanoja, se tarjoaa semanttiseksi yhteisalueeksi kyllin selkeän, vahvan ja havainnollistavan perustan. Näin metaforan voidaan katsoa toimivan ja sen käytön olevan perusteltua.

5.2.2 Puolustuspeli

Jos hyökkääminen on kiivasta sotaa, jossa myllyt ja hyrrät pyörivät, on puolustuspelaamisen metaforisuus varsin erilaista. Puolustuspelaamiseen liittyvissä metaforissa korostui tämän aineiston perusteella muun muassa se, miten kiekkoa ja peliä usein ”rauhoitellaan” puolustusalueelle, joka toimii toiminnantäyteisen ja usein äkkiarvaamattomankin hyökkäyspään vastakohtana. Aiemmin analyysissä mainitun alakerran lisäksi oma puolustusalue voi rinnastua myös ”kodiksi” tai pesäpallosta metaforisen merkityksen nappaavaksi ”kotipesäksi” (58 ja 59).

*58) ”Manninen kurvailee vielä **kotiinpäin**.”*
*59) ”Viljanen palautuu sieltä takaisin **kotipesään**.”*

Kodin ja oman puolustusalueen semanttiseen yhteisalueeseen kuuluu siis ainakin käsitys rauhasta ja turvallisuudesta. Lisäksi molempia voidaan pitää hengähdyspaikkana, jossa käydään huilaamassa hetki ennen uusia tehtäviä tai toimenpiteitä. Sen sijaan jääkiekossa puolustusalueelle on vastustajallakin vapaa pääsy, kun taas koti nähdään yksityisenä alueena, jonne vain sen asukkailla on asiaa. Lisäksi kodin käsite liittyy asumiseen ja vapaa-aikaan, kun taas kentän puolustusalue pelaajien työhön, josta heille maksetaan kuukausipalkkaa.

YHTEISALUE 2.

Koti		Oma puolustusalue
	Semanttinen yhteisalue	
Yksityinen	**Turvallisuus**	Joukkueen yhteinen
Ei pääsyä muilla	**Hengähdyspaikka**	Vastustajalla vapaa pääsy
Perhe	**Rauha**	Joukkue
Vapaa-aika		Työ
Asuminen		Pelaaminen

Puolustuspeli kulminoituu joukkueen maalivahtiin, jonka tehtävänä on torjunnoillaan pitää huolta siitä, että kiekko ei maaliin asti pääse. Maalivahdit voivat saada päälleen esimerkiksi ”sadetta”, mutta voivat siitä huolimatta kunnostautua toimeliaina ”siivoajina” (60). Tosin silloin, kun maali sattuu syntymään, voi mitä kyvykkäinkin maaliporttien vartija hetkellisesti menettää kaikki

voimavaransa. (61). Jos torjuntoja ei ole pitkään aikaan tullut ja peli on pyörinyt hyvän aikaa vastustajan päädyssä, voi maalivahti olla niin sanotusti ”kylmänä” (62). Silti maalivahdit kuvainnollisesti pelastavat joukkueensa pulasta silloin kun tilanne alkaa näyttää pahalta (63).

*60) ”Nuorukainen saa tällaisessa **kiekkosateessa** maalinsa pidettyä **puhtaana**.”*
*61) ”Samu Perhonen **on** maalillaan **täysin voimaton**.”*
*62) ”Hrachovina **ollut maalilla kylmänä** useita minuuttia.”*
*63) ”Joonas Rask on läpi, harhautukset ja siitä Bernard **pelastaa**.”*

Maalivahtipeli nouseekin puolustuspään selostuspuheessa usein olennaiseksi – maalivahti nähdään joukkueensa perimmäisenä tukipilarina, joka ”ottaa koppeja”, ”siivoaa” ja ”pelastelee”, minkä ehtii. Maalivahtien torjuntaprosenteista ja kulloisestakin yleisvireestä myös puhutaan selostuksissa paljon.

Puolustuspelaamiseen liittyy myös vahva oman alueen ja myös vastapuolen pelaajien kontrollointi ja hallussa pitäminen. Käytännössä puolustajat joutuvat kamppailemaan paljon sekä oman maalin edustalla että myös kaukalon laitamilla, jossa vastustajan hyökkääjät on pyrittävä sitomaan pelitilanteesta pois. Tässä yhteydessä selostuspuheessa nousee usein esiin tietty työkalu, jolla sitomista ja estämistä pyritään kuvaamaan (64).

*64) ”Vance, Kerälä… Molemmat yrittävät **pitää Raskia pihdeissä**, mutta ei onnistu.”*

Kielitoimiston sanakirjan mukaan pihdit ovat leukojen ja kahden toisiinsa niveltyvän varren muodostama tarttuma-, taivutus- tai katkaisuväline. Kuvaannollisessa käytössä ihmistä voidaan ”pitää jotakuta pihdeissään” eli otteessaan tai vallassaan. (www.kielitoimistonsanakirja.fi). Tällä verbi-idiomilla pystytään kätevästi kuvaamaan pelaajien kentällä harrastamaa sitomista ja kiinnipitämistä.

Muutoin puolustuspelaaminen ei toiminta-alueena tunnu herättävän selostajissa sen suurempia intohimoja tai erityisen vahvoja metaforia. Puolustusalue mieltyy kodiksi ja rauhan alueeksi, jossa vastustajia häiritsevät pelaajat pyritään saamaan kontrolliin esimerkiksi edellä mainitun pihti-metaforan tapaisia ilmaisuja käyttäen.

5.2.3 Kontaktitilanteet

Kenttäpelaajien väliset kontaktitilanteet voivat jääkiekko-ottelussa vaihdella puhtaista taklauksista vähemmän puhtaisiin törmäyksiin, jäähyn arvoisiin sääntörikkeisiin (esimerkiksi huitominen, kampitus, poikittainen maila, ryntäys), pieniin keskinäisiin nujakoihin tai jopa suoranaisiin tappeluihin (rangaistuksena väkivaltaisuus), joissa pelaajat äityvät lyömään toisiaan nyrkeillä niin kauan kuin tuomari vain sallii tai toinen pelaajista joutuu antautumaan.

Selostajien puheessa kaksintaistelutilanteet tuottavat värikästä kieltä. Ensinnäkin pelaajien tappeluun kannustavat fyysiset eleet voidaan tulkita metaforisesti oikeiksi puheakteiksi. Lisäksi taisteluparia voidaan kutsua esimerkiksi ”veljeksiksi”, mikä viittaa tietysti siihen, että etenkin nuorilla veljespojilla on usein tapana nahistella keskenään fyysisesti (65).

> *65) ”Ben-Amor, Åsten ja katsotaan nyt sitten, saavatko nämä **veljekset** mitään aikaiseksi. Linjuri menee nyt siihen väliin. Ben-Amor **pyytää**, **kyselee** Åstenilta, mutta ei lähde.”*

Pyytäminen ja kyseleminen eivät ole ainoita tapoja, joilla verbaalista ja sosiaalista vuorovaikutusta rinnastetaan tappelemiseen. Etenkin, kun kyseessä on pienempi nahina, voidaan selostuspuheessa käyttää käsitemetaforaa TAPPELEMINEN ON KESKUSTELEMISTA. Lisäksi selostajat voivat värittää kuvitellun puheen sisältöä haluamallaan tavalla, kuten esimerkissä 68, jossa ottelua pelattiin melko pian vuodenvaihteen jälkeen. Usein sävy on humoristinen.

> *66) ”Juuso Valli, isokokoinen nuori mies, käy siellä **jutustelemassa mukavia** tuolla maalin takana.”*
> *67) ”Leino käy siellä hieman **kyselemässä** sitten taas **kuulumisia** Vuoriselta.”*
> *68) ”Sitten lähtee Josh Gratton, joka siinä **kyselee** Keith Alilta, että **mitäs kuuluu, mites on vuosi vaihtunut**.”*

Keskustelemisen ja tappelemisen semanttinen yhteisalue jää lähinnä ihmisten välisen vuorovaikutusten tasolle. Erot ovat selkeitä: sanat vastaan nyrkit, verbaalisuus vastaan fyysisyys ja niin edelleen.

YHTEISALUE 3.

Keskusteleminen		Tappeleminen
	Semanttinen yhteisalue	
Verbaalista	**Ihmisten vuorovaikutus**	Fyysistä
Sanat		Nyrkit
Vaihtuvat puheenvuorot		Iskujen vaihto
Älyllistä		Epä-älyllistä

Jääkiekkoväkivalta esiintyy tunnetusti nimenomaan erilaisten tappelunnujakoiden muodossa. Selostuspuheessa väkivalta pehmenee sen todellisesta luonteesta eli kivuliaista lyönneistä ja lähimmäisen fyysisestä vahingoittamisesta kevyeen viihteellisyyteen ja hauskanpitoon, kuten tanssimiseen ja juhlimiseen (70, 71 ja 72). Toki samassa lauseessa voidaan puhua suoraan vaikkapa kovaa ”seinille vetämisestä” eli kaukalon laitaan taklaamisesta (73), mutta asia laitetaan viihdekontekstiin mitä pikimmiten puhumalla ”perjantai-illan huumasta.”

> *70) ”Tässä voidaan kyllä jonkinnäköisiä **perjantaitansseja** nähdä, toivottavasti peli pysyy siistinä, mutta tunnetta saa olla ja pitää olla.”*
> *71) ”Edellispelissä marraskuussa **pikkuhippaset** Josh Grattonin kanssa.”*
> *72) ”Jälleen mennään **hilipatihippaa**, siellä on Pentikäinen ja Hopponen vaihtopenkkien edessä.*
> *73) ”Ja Taimi **vedetään** nyt **kovaa** Ben-Amorin toimesta tuonne **seinille** ja siinä saa myös Ässä-kasvatti Tommi Taimi tuntea tämän **perjantai-illan huumaa**.”*

Näiden esimerkkien myötä voidaan muodostaa käsitemetafora TAPPELEMINEN ON VIIHDETTÄ. Alla olevassa kuviossa on esitelty, millaisia merkityskenttiä ja millaisen semanttisen yhteisalueen kyseiseen käsitemetaforaan kuuluvat ”tappeleminen” ja ”tanssiminen” muodostavat. Yhteisalueessa korostuu fyysinen liikkuminen ja kahden ihmisen lähikontakti, vaikka ne tapahtuvat täysin eri tavoin. Vaikka monilta osin merkityskentät ovat täysin vastakkaisia (esim. tanssin positiiviset ja tappelemisen negatiiviset konnotaatiot), riittää muutama yhteismerkitys liittämään nämä toiminnot yhteen etenkin, kun tarkoituksena on usein pehmentää sitä, mistä tilanteessa on oikeasti kysymys: toisen fyysisestä vahingoittamisesta tai ainakin pyrkimyksestä siihen.

YHTEISALUE 4.

Tanssiminen		Tappeleminen
	Semanttinen yhteisalue	
Huvia	**Fyysistä liikkumista**	Väkivaltaa
Vapaa-aikaa	**Ihmisten lähikontakti**	Kivuliasta
Liikuntaa/urheilua		Satuttamista
Rytmikästä		Kovaa ja toistuvaa
Positiivinen tunne		Negatiivinen tunne

Selostaja Toni Lönnroos kiteyttää Ässät–HIFK-peliselostuksessaan jääkiekkotappelemisen luonteen metaforisesti vieressä peliä seuraavalle kommentaattorille (74). Orkesteri-metaforaan palaan tarkemmin vielä tuonnempana analyysissä. Joka tapauksessa, kun soitto soi, niin silloin nyrkkien oletetaan heiluvan.

> *74) ”Kyllähän se Jouni näin on, että jos orkesteri soittaa, niin silloin* ***on pakko tanssia****.”*

TAPPELEMINEN ON VIIHDETTÄ muillakin tavoin. Esimerkiksi vapaa-ajan hulinaan voidaan viitata käyttämällä tappelutilanteen kuvaamiseen esimerkiksi tivoli-sanaa (75 ja 76). Tivoli on kiertävä huvipuisto, jonka merkityskenttään mahtuvat muun muassa erilaiset pelikojut ja ajolaitteet.

> *75) Generous oli mukana tuossa* ***pikku tivolissa****, mikä ei tuollaiseksi rehelliseksi pohjalaiseksi* ***tivoliksi*** *koskaan alkanut.”*
> *76) ”Hirvittävä* ***tivoli*** *jatkuvasti tuolla Ässä-päädyssä.”*

Lisäksi kontaktia voidaan pehmentää adverbeillä, jotka toimivat metaforisesti, mutteivät tarjoa todellista vastinetta sille, mitä kentällä on tapahtunut (77). Kyseisessä tilanteessa otettiin nopeaa iskukontaktia ihan tosissaan.

> *77) ”Siinä Alexander käy Haapalaa* ***tökkäämässä ystävällisesti****.”*

Kontaktitilanteiden toiminta-alueella korostuu myös se, että jääkiekko on miesten peli, jossa arvostetaan lujuutta ja kovuutta. Naisista ei ainakaan näiden otteluselostusten perusteella puhuta tai korkeintaan käytetään ilmaisuja, joista ei jää epäselväksi se, että naiseuteen liittyvät konnotaatiot eivät ole tässä raavaiden miesten pelissä kaikkein suotavimpia. Kommentaattori Jouni Myllymaa kuvailee Ässät–HIFK-ottelussa jälkimmäisen joukkueen ulkomaalaisvahvistusta.

> *78) ”Keith Aulie Amerikan mantereelta ja tollasella rakenteella, että 198 senttiä ja 103 kiloo ni en mä nyt usko et sekään ihan vaan pelkästään **silkkisukat jalassa** luistelee.”*

Vaatekappaleista ei kovin usein tutkimissani selostuksissa puhuttu, mutta sukat muodostivat yhden harvoista poikkeuksista. Silkkisukkien merkityskenttään voidaan liittää esimerkiksi seuraavanlaisia sanoja:

		Feminiinisyys
Silkkisukat	< - - - >	Hienovaraisuus
		Pehmeys
		Ylellisyys

Nämä merkitykset muodostavat vastakohdan ison ja kovaotteisen jääkiekkopelaajan perusprofiilille, ja näin metaforaa voidaan käyttää käänteisesti kuvailemaan asioita, joita pelaaja ei edusta tai tapoja, joilla hän ei tosiaankaan toimi. Silkkisukkiin liittyvä naisellisuus on siis kaikkea muuta kuin mitä jääkiekkopelin käsitekarttaan ja yleisiin ”hyveisiin” mielletään kuuluvaksi.

Miehekkyys voi nousta otteluselostuksien kontaktikuvauksissa esiin myös muilla tavoin kuin naisellisuutta kielteisen kautta korostaen (79) eli täysin suoraan mutta sopivan humoristisesti.

> *79) ”Siellä sitten ovat Auvinen ja Huml pienessä **miehekkäässä saunasolmussa** keskenään.”*

Lisäksi muiden urheilulajien fyysisyyttä ja kontaktiluonnetta voidaan siirtää metaforisesti koskemaan jääkiekkoa. Esimerkiksi juuri paini on luontainen lähde, kun puhutaan kahden luistimilla etenevän yksilön välisestä kähinästä jäällä (80). Lisäväriä asiaan voidaan tuoda vaikkapa paikallistamalla termiä. Paini on tunnetusti vahvan pohjalainen urheilulaji (81).

*80) ”Zaborsky siellä vääntämässä ja **selättää** Mullanen.”*
*81) ”Täysin oikeaoppinen **ilmajokelainen selätyshän** siinä oli kyseessä.”*

Jos pelaaja sattuu fyysisen taistelun tuoksinassa satuttamaan itseään, voi olla paikallaan kuvailla huoltotoimenpiteitä lasten maailmasta tuttujen paikkausvälineiden kautta. Pelaaminen yhdistyy tätä kautta poikien leikkiin. Selostaja kuvailee humoristisen kepeästi, miten pikkupojan ”pipi” paikataan nopeasti ja sitten annetaan pelin taas jatkua (82). Laastari on silti tietysti pikkupoikien mittakaavassa miehekkäintä mahdollista mallia.

*82) ”Hieman pistetään **Batman-laastaria sormeen** ja homma jatkuu.”*

5.2.4 Asianosaisten toiminta ja profiili

Pelaajien profiili ja henkilökohtaiset suoritukset nousivat otteluselostuksissa luonnollisesti keskeiseen rooliin. Myös se korostui, että liigapelaajat ovat yleisön silmä kovana seuraamia sankareita, joita usein hehkutetaan selostuspuheessa, minkä ehditään. Tämä tehdään usein humoristisesti hyödyntäen esimerkiksi pelaajan kotikuntaa ja erilaisia tekaistuja arvonimiä (83). Lisäksi jos selostaja sattuu tuntemaan pelaajien henkilökohtaisia ominaisuuksia tai luonnetta tarkemmin, hän voi ujuttaa kotikunnan lisäksi puheeseensa leikkimielisiä luonteenpiirteen kuvauksia (84).

*83) ”**Juupajoen keisari** Atte Pentikäinen vähän keskustelemassa maalin edustalla myöskin.”*
*84) ”Konttiselle jo toinen maali. **Savonlinnan viäräleuka** on vireessä.”*

Toki selostajat ovat tarvittaessa valmiit antamaan pelaajille myös kevyttä kritiikkiä. Jos pelaaja ei saa kentällä merkittäviä aikaan, häntä on tapana luonnehtia ”näkymättömäksi” (85). Lisäksi pelaajan hutiloiva tai hätäinen toiminta voidaan metaforisoida kiekonkäsittelyn kautta. Kiekko voi ”poltella” eli metaforisesti ajateltuna pelivälineestä tulee niin polttavan kuuma, ettei sitä pysty pitkään pitämään omissa hyppysissä, vaan on pakko päästää irti (86).

*85) ”Vasemmalta Hansen, joka on ehkä hieman **näkymätön** ollut*

tänään tässä ottelussa."
*86) "Aavistuksen nyt kapteenilla nyt **kiekko polttelee**."*

Selostajien puheessaan lanseeraamia pelaajaprofiileja on monenlaisia. Esimerkiksi liikkeissään nopeat ja yleensä pienikokoiset pelaajat saavat usein kunnian olla "väkkäriä" (87). Kyseessähän on lasten lelu, eräänlainen tuulen suunnan mukaan pyörivä tuuliviiri, jossa on tuulimyllyn siipien tai lentokoneen potpurin tapaiset ulokkeet. Semanttinen yhteisalue sinne tänne nopeasti säntäilevän pelaajan ja tuulen mukana eri suuntiin pyörivän väkkärän välillä ei jää epäselväksi.

*87) "Samson Mahbod, 6+6 tehopisteet on pienikokoisella **väkkäräpelaajalla** kasassa."*

Selostuksissa riittää myös toiminnallisia yleiskuvauksia. Pelaajien "laariin sataa" pisteitä ja he voivat olla silloin tällöin "sairastuvalla", mutta useimmiten "hoitavat tonttinsa" mallikkaasti. Kiintoisa on myös pelaajien toimintaan tai oikeastaan toimimattomuuteen kytkeytyvä ilmaisu "purra tuppea", joka edustaa vahvasti jääkiekolle ominaista puhetta. Yleensä tällä tarkoitetaan vaihtopenkillä istumista eli jouten oloa ja kollegoiden pelaamisen katselemista (88). Tällöin mailaa pidetään jalkojen välissä siten, että mailan tuppi on suurin piirtein suun korkeudella. Esimerkin aski-metaforaan palaan vielä tuonnempana.

*88) "Ehkä Grattonia hieman sylettää se, että hänet oli Vaasan pelissä merkattu mukaan. Siinä sitten 3 x 20 minuuttia **purra tuppea** ja katsella muiden peliä, niin ehkä siinä tuli mietittyä, että seuraavan kerran, kun pääsen **askiin**, niin sitten alkaa paukkua."*

Jos tuomari ei jostain syystä anna pelaajalle rangaistusta, vaikka selostajan mielestä olisi syytä, voidaan metaforisuus ulottaa koskemaan yhteiskunnan perusnormien ulkopuolista, epämääräistä ja laitonta toimintaa (89).

*89) "Mentiinkö **vankilasääntöihin**?"*

Näin kentällä vallitsee selostajan mukaan tietynlainen kaaos tai hällä väliä -asenne, jossa tuomari ei enää vihellä pelikirjan mukaisesti. Vastustajan estämistä tai häiriköimistä kuvaillaan puolestaan usein sellaisin metaforin, jotka liittyvät jollain tavalla ihmisten väliseen toimintaan. Usein tämä

toiminta liittyy jollain tavalla pilkantekoon. Pelaajat ovat näin jälleen kuin pikkupoikia, jotka välitunnilla tekevät toisilleen erilaisia kepposia (90).

*90) ”Tuulola maalin taustalla **kiusaamassa** ja **härnäämässä**.”*

Tämän alaluvun nimi on *asianosaisten* toiminta ja profiili, sillä kyse ei ole pelkästään pelaajista, vaan myös muista pelin tapahtumiin eri tavoin osallistuvista ihmisistä. Ottelutapahtuman asianosaisiin kuuluvat kentällä liukujien lisäksi myös esimerkiksi valmentajat ja yleisö. Porin Ässien kokeneen valmentajan Pekka Rautakallion piinaavia hetkiä vaihtoaitiossa kuvailtiin Ässät–HIFK-otteluselostuksessa seuraavasti (91).

*91) ”Ehkä tässä kohtaa vanhan koulukunnan Rautakalliolle **tuli yksi harmaa hius** lisää.”*

Harmaiden hiusten ja huolien välille muodostuu varsin tyypillinen metaforinen merkityssiirtymä. HPK-valmentajaan puolestaan viitataan tutulla verbi-idiomilla, jonka kohteena voi olla niin pisteet kuin moni muukin abstrakti tai konkreettinen asia (92). Usein tällä viitataan kuitenkin rahaan tai johonkin rahaan vertautuvaan hyödykkeeseen.

*92) ”Ei ole Olli Salon **laariin ropisemassa pisteitä** hänen kolmannessa ottelussaan päävalmentajana.”*

Valmentajiin kohdistuva metaforinen puhe oli tämän selostusaineiston perusteella silti melko vähäistä. Päähuomion valtaavat luonnollisesti pelaajat, mutta yleisöön tuli silloin tällöin kiinnitettyä huomiota selostuskopissakin. Analyysin aiemmassa osiossa jo todettiin, miten yleisön kommentointi liittyy enimmäkseen sen hereillä olemiseen tai unestaan virkoamiseen. Myös viihdeaspekti on luonnollisesti mukana, sillä urheilutapahtuma on kaikkien kentän ulkopuolisine, jopa karnevalistisine tapahtumineen puhdasta viihdettä. Toni Lönnroos summaa Ässien voitokkaan ottelun annin illan päätteeksi näin (93):

*93) ”Tämän yleisön **ilotulitus** on Porissa valmis.”*

Näin yleisön voitonjuhla rinnastetaan ilotulitukseen. Voitonjuhlan ja ilotulituksen yhteisalueeksi muodostuvat ainakin hauskanpito ja tietynlainen positiivinen poikkeustila, vaikka sinänsä asioilla ei lopulta ole erityisen paljon tekemistä keskenään. Toki voitonjuhlaan voi sisältyä ilotulitus ja toisaalta ilotulitus voidaan nähdä myös metaforaksi koko ottelusta. Silti näkisin, että koska kyseessä on kotijoukkueen voittoon päättynyt ottelu, ilotulitus toimii tässä lähdealueena nimenomaan voitonjuhlalle.

YHTEISALUE 5.

Voitonjuhla		Ilotulitus
	Semanttinen yhteisalue	
Urheilussa esim. pokaali	**Hauskanpito**	Pyrotekniset tuotteet
Tapahtuu maassa	**Iloinen erikoistilanne**	Tapahtuu pimeällä taivaalla
Joukkueelle		Kaikille
Koska vain		Usein uutenavuotena (riitti)
Virvokkeet ja oheistoiminta		Esityksen viihdyttävyys

Asianosaisten toiminnan ja profiilin toiminta-alueelta voidaan vielä lopuksi nostaa esiin selostajien itsensä toiminta. Tässä tapauksessa kiinnitän huomiota siihen, että nopeaan tahtiin peliä selostavien miesten kielikuvakirjoon voi mahtua myös niin sanottuja rikkinäisiä metaforia, joissa lähde- ja kohdealue eivät toimi keskenään kunnolla tai sitten metaforaksi tarkoitetussa ilmaisussa ei ylipäänsä ole juurikaan järkeä (98).

> *94) ”Gratton kääntää näppärästi tuonne maalille lopulta ja kuka sanoi, ettei Grattonilta **löydy käsiä muuhun kuin lentopallomailaotteluihin**.”*

Minkäänlaisia ”lentopallomailaotteluita” ei tiettävästi ole olemassakaan eli luultavasti selostaja Toni Lönnroos vain sattui sekoilemaan sanoissaan. Jos hän taas tarkoitti lentopallo-otteluita, on kielikuvaa vaikea ymmärtää. On hankala tulkita, miksi selostaja haluaisi kielikuvassaan väheksyä lentopalloa urheilulajina, mutta toisaalta muutakaan merkitystä on suoraan vaikea päätellä. Joka tapauksessa tämä metafora jää aika pahasti auki ja koko lausahdus perin rikkonaiseksi tajunnanvirraksi.

Pienempiä kömmähdyksiä tapahtuu pelin tuoksinassa luonnollisesti silloin tällöin. Kun selostaja esimerkiksi kertoo, miten joukkueen ulkomaalaisvahvistuksilla on ”aina sata pelissä”, hän käyttää väärää metaforisoitunutta idiomia. Sanonnan oikeampi ja tutumpi muotohan kuuluu muodossa ”aina sata lasissa”.

5.2.5 Pelin yleiskuvaukset

Pelin yleiskuvauksissa toistuvat usein samantyyppiset fraasit. Usein ne liittyvät jollain tavalla itse otteluun, joukkueisiin tai vaikkapa niihin konkreettisiin puitteisiin, joissa ottelua käydään. Kun selostaja sanoo pelin alkajaisiksi, että ”pannaanpa tämä viihdepaketti käyntiin” tai ”on tässä kolmannessakin (erässä) jälleen ollut sellaista kunnon perjantai-illan huumaa”, on kyseessä varsin kivettynyt tapa kuvata urheilutapahtumaa. Esimerkit viittaavat siihen, että huippu-urheilu on toimijoille itselleen oikeaa työtä, mutta suurelle yleisölle se on tunnetusti jännitystä ja hupia tuottavaa viihdettä.

Myös pelissä esiintyvillä joukkueilla on usein metaforiset määritteensä tai paremminkin metaforisesti toimivat lempinimensä. Esimerkiksi Leijonat on yhtä kuin Suomen jääkiekkomaajoukkue, Huuhkajat Suomen jalkapallomaajoukkue ja Susijengi puolestaan Suomen koripallomaajoukkue. Tarkkailemieni otteluparien joukkueista voidaan todeta ainakin, että Ässät tunnetaan yleisesti Patana tai patapaitoina, kun taas Tapparan pelaajia kutsutaan kirvesrinnoiksi. Molemmat nimet kumpuavat joukkueen logosta, joista on muodostunut kannattajille vahvoja ikoneita ja kannatuksen välineitä. Tyypillisessä selostuspuheessa nimi ”Tappara” voidaan korvata esimerkiksi seuraavasti (95).

*95) ”Hän ylitti 400 ottelua **kirvesrintojen** paidassa.”*

Pelin yleiskuvauksiin kuuluu myös se, miten joukkueen käsitettä metaforisoidaan. Tapoja on toki useita, mutta eräs musiikkiin liittyvä termi nousi analysoiduista otteluselostuksista esiin muutamaankin kertaan. Orkesteri-sanaa (96 ja 97) voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun maalin edustajalla on paljon pelaajia koolla tai silloin, kun koko kentällinen joutuu luistelemaan pois hyökkäysalueelta paitsiotilanteen välttämiseksi.

*96) ”Näin koko **orkesteri** joutuu käymään keskialueen puolella.”*
*97) ”Taimi ja koko **orkesteri** joutuu nyt peruuttelemaan.”*

YHTEISALUE 6.

Orkesteri		Kentällinen
	Semanttinen yhteisalue	
Klassinen musiikki	**Yhtenäinen joukkio**	Jääkiekko
70-100 soittajaa	**Yhteinen tavoite**	Viisi pelaajaa
Jouset, puhaltimet, yms.		Mailat
Konserttisalissa		Kaukalossa
Musiikkielämys		Maalinteko/voitto

Orkesteri on helppo yhdistää kaukalossa pelaavaan kentälliseen, sillä kummassakin on kyse yhteisellä asialla olevasta yhtenäisestä joukosta ihmisiä, jotka niin sanotusti ”puhaltavat yhteen hiileen.” Orkesterin tavoitteena on kappaleen soittaminen yleisölle oikeaoppisesti alusta loppuun ja musiikillisten elämysten tuottaminen. Jääkiekkojoukkue taas pyrkii saattamaan kiekon maaliin mahdollisimman monesti ja sen myötä voittamaan vastustajan ja tietysti aiheuttamaan voitonriemua. Huomattavaa on, että kun selostaja käyttää kentällisestä musiikkivertausta, hän ei puhu populaarimusiikille ominaisesti ”yhtyeestä” tai ”bändistä”, vaan nimenomaan orkesterista, joka lähinnä viittaa klassiseen musiikkiin. Kuitenkin populaarimusiikkirinnastus voisi tuntua luontevammalta suuren yleisön viihdetapahtumassa, jonka tauoilla kaiken lisäksi soi aktiivisesti maskuliininen rockmusiikki.

Pelin yleiskuvauksissa saa paljon puheaikaa myös se konkreettinen paikka, jossa ottelua pelataan. Jääkiekkokaukalosta puhutaan paljon metaforisesti varmastikin siksi, että sinne ja sieltä pois riittää pelin aikana paljon liikettä. Yksi viiden pelaajan kentällinen ei kerrallaan luistele kaukalossa muutamaa minuuttia pidempään, joten pelaajien vaihtuvuus jäällä on suuri. Näin kaukalolle on muodostunut muutama perusmetafora, jotka ovat käytössä tämän tästä (98 ja 99).

*98) ”Näin on Haapala takaisin **askissa**.”*
*99) ”Kärpät lähtee hakemaan ensimmäistä hyökkäystä **laatikossa**.”*

Sekä termit ”aski” että ”laatikko” noudattavat samaa metaforista kaavaa eli niillä on ominaisuuksia, jotka muistuttavat jääkiekkokaukaloa. Otetaan tässä tapauksessa lähempään vertailuun kaukalo ja aski.

YHTEISALUE 7.

Aski		Kaukalo
	Semanttinen yhteisalue	
Terävät kulmat	**Suorakulmiomuoto**	Pyöreäreunaiset päädyt
Pahvia, puuta tai muovia	**Puu, muovi**	Puuta, lasia, pleksiä
Pieni		Suuri
Pohja, reunat ja kansi		”Pohjana” jää
Tilavuus		Pinta-ala

Aski rinnastuu kaukaloon lähinnä suorakulmiota muistuttavan muotonsa takia eli molempien päät ovat tasakapeat ja sivut tasapitkät. Askin pieni koko myös osaltaan auttanee hahmottamaan pinta-alaltaan 61x30 metrin kokoista eli varsin isoa jääkiekkokaukaloa. Lisäksi ajatus puu- ja muovimateriaalista voi olla yksi merkityssiirtoa avittava tekijä. Aski- ja laatikko-termien lisäksi selostajat käyttävät kaukalosta usein myös anglismimuotoa ”boksi”, mutta toisaalta sillä voidaan kuvata myös jäähyaitiota.

Ränni puolestaan on veden, viljan tms. johtamiseen tarkoitettu kouru, kuurna tai putki (www.kielitoimistonsanakirja.fi), mutta urheilussa termiä voidaan käyttää myös muista kourumaisista rakenteista. Jääkiekkoselostuksissa ränni-sanaa käytetään hyvin usein kuvaamaan sitä, kun kiekko lyödään kulkemaan kaukalon päädyn kaartuvia laitoja myöten. Ränni liitetään siis tavallisesti kiekon kulkuun (100), mutta se voidaan yhdistää myös pelaajien sijaintiin (101). Rännin voi halutessaan myös tukkia (102) hieman samoin kuin lehdet ja roskat saattavat tukkia talon rännin vedenkulun. Esimerkki 103 täyttyy rännin lisäksi muistakin tutuista metaforista.

*100) ”Kiekko tuli aivan **ränniä** pitkin.”*
*101) Honkanen olisi **rännissä** odottelemassa.*
*102) Vaakanainen pystyy tukkimaan **rännin**.”*
*103) ”Ei tullut **rännikiekkoa** vaan päätypankin kautta*
Arkiomaa pistää keskikaistaa.”

Pelin tavallisiin yleiskuvauksiin kuuluu myös puhe siitä, miten maalille pitää saada ”maskia” (104), jotta maalivahdin näkökenttä heikkenisi ja tätä kautta maalin tekeminen helpottuisi. Urheilukielessä maski toimiikin vastapuolen pelaajien maalivahdin eteen muodostamana näköesteenä (www.kielitoimistonsanakirja.fi). Termi lienee anglismi englannin kielen sanasta ”mask”, naamio. Näin termillä viitataan metaforisesti kasvojen peittämiseen.

*104) ”Sitten kun tulee hyvä **maski** maalille ja Taimi vaan toimittaa kiekon sinne. **Maski** on niin hyvä.”*

5.2.6 Kiekonkäsittely

Toiminta-alueanalyysin viimeisimpänä muttei alkuunkaan vähäisimpänä osiona on kiekonkäsittely, johon koko peli tavallaan kulminoituu. Jääkiekossa pelivälinettä eli kovaa ja kumista mustaa kiekkoa liikutetaan eteenpäin mailan (varsi + lapa) avulla. Otteluselostuksissa tämä liikuttaminen varioituu monimuotoisiksi verbi-ilmaisuiksi, joista osa on puhtaita metaforia ja osa muunlaisia verbejä, joihin sekoittuu metaforisia tai idiomimaisia piirteitä. Selkeästä metaforasta käy esimerkkinä muun muassa seuraava kiekon siirtämistä koskeva ilmaisu.

*105) ”Luttinen siellä **kaapii** kiekkoa.”*
*106) ”Lankinen **kaapii** sieltä kiekon alleen, tärkeä pelastus.”*
*107) ”Isokokoinen Valli on siellä **kaapimassa** kiekkoa.”*
*108) ”Vahvana vääntäjänä Partanen sitten lopulta **kaapii** kiekon.”*

Kyseinen kaapia-verbi (105–108) oli käytössä kaikkien kolmen otteluselostajan puheessa. Verbin sanakirjamerkitys (www.kielitoimistonsanakirja.fi) on seuraavanlainen: *”irrottaa jstak pintakerrosta tav. tasareunaisella esineellä hangaten, kaaputtaa. Vanhan maalikerroksen kaapiminen. Kaapia taikina astian reunoista.”* Jääkiekkoyhteydessään metafora liittynee siis lähinnä taikinan kaapimiseen astiasta lusikalla. Näin mailasta tulee metaforisesti lusikka ja kaukalosta ja sen reunoista astia, jossa pelivälinettä kaavitaan. Kiekkoa voi kaapimisen lisäksi myös esimerkiksi ”onkia” (109).

*109) ”Luttinen koittaa sieltä kiekkoa **onkia**, mutta ei onnistu.”*

Onkiminen tarkoittaa tietysti kalan pyydystämistä ongella. Kalastamismetaforassa kiekko liittyy palkintoon eli kalaan, jota onkeen rinnastettavalla mailalla hamutaan eli ”ongitaan” itselleen. Olennaista näissä molemmissa metaforisissa verbeissä on se, että niissä on taustalla ajatus lusikan tai ongen kaltaisesta apuvälineestä eli mailasta, jolla kiekkoa pyritään saamaan pelaajan haltuun.
Kiekkoa käsiteltiin otteluselostuksissa myös monenlaisten muiden verbien avulla. Olen listannut ne alle, jotta kiekonsiirtelystä puhumisen monipuolisuus avautuisi lukijalle. Kaikki alla olevista verbeistä eivät ole suoranaisesti metaforisia, mutta useat niistä toimivat deskriptiivisesti. Tämän selostusaineiston perusteella kiekkoa on mahdollista liikuttaa jäällä ainakin 55 eri tavalla. Objektina kiekkoa tai kiekon voi:

takoa
napata
painaa
kaivaa
törkkiä
lähettää
ampua
kaapia
onkia
rusikoida
purkaa
laukaista
kuskata
tappaa
raapia
sohia
lyödä
jakaa
heittää
pistää
pitää
saada matkaan
upottaa
suupailla
hakata
ujuttaa
ohjata
pamauttaa
raapia
sörkkiä
löytää
roiskaista
nepata
hautoa
tuikata
leipoa
taiteilla
puikata
toimittaa
täräyttää
hukata
iskeä
sutia
korjata
vipata
tsipata
tällätä
tykittää/tykitellä
syöttää
vyöryttää
pukata
pomputella
uittaa
kiepsauttaa
ladata

Kiekonkäsittelyyn liittyvien verbien kirjo on siis varsin suuri. Erikoisin listan verbeistä lienee selostajan käyttämä verbi ”suupailla”, joka on johdettavissa tiettyjen mailapelien keskuudessa käytettyyn ”suuppaus”-substantiiviin (110). Se puolestaan tarkoittaa niin sanottua lakaisulyöntiä, jossa maila on jäässä koko ajan ja jossa mailaa kallistamalla saadaan kiekko nousemaan ilmaan.

> *110) ”Marjamäki yrittää **suupailla** kiekkoa tuonne eteen,*
> *mutta ei siinä onnistu.”*

Subjektina toimiessaan kiekko voi puolestaan näiden selostusanalyysien perusteella muun muassa *tulla, valua, tupsahtaa, lirvahtaa, lipsahtaa, liikkua, karata, kolahtaa, pyöriä, ponnahtaa, pomppia, poltella, lipua ja elää.*

Itse pelivälineestä käytettyjä metaforisia ilmauksia voivat olla muun muassa pikkumusta, limppu tai lätty (111 ja 112). Kahden jälkimmäisen elintarvikkeen käyttäminen rinnastuu luultavasti niiden muotoon, jossa voi olla kiekkomaisia piirteitä.

*111)"Hirschovits jakaa **limpun** laitaan"*
*112) "Ja sieltä Moukkulan **rystylätty** keskustaan."*

Tämä jääkiekkopelin olennaisin ei-elollinen toimija voidaan nähdä myös haikailtuna makeisena, jota pelaajat herkkusuisten pikkupoikien tavoin tavoittelevat (113). Lisäksi metaforisia makeismerkityksiä voidaan liittää myös maalinteolla "herkutteluun" ja lapsenomaiseen "tehdä nannaa" -idiomiin sen yhteydessä, kun joukkue tekee maalin (114 ja 115).

*113) "Vainonen hyökkäykseen, kääntää Hansenille, jolta **karkki** viedään pois."*
*114) "Valtonen liigadebyytissään **namuttelee** tämän tasoitusmaalin yhteen yhteen."*
*115) "Tämä jos joku tekee nyt IFK:lle **nannaa**."*

Kiekon ja karkin semanttinen yhteisalue painottuukin abstraktisti johonkin tavoittelemisen arvoiseen palkintoon tai mielihyvään. Lähtöoletuksena on se, että sekä kiekkoa että makeista halutaan ja hamutaan itselle kaikin mahdollisin keinoin. Muodoltaan karkki voi toki muistuttaa kiekkoa, mutta yleiskäsitteen tasolla muotokirjo on hyvin vaihteleva.

YHTEISALUE 8.

Karkki		Kiekko
	Semanttinen yhteisalue	
Makea	**Tavoiteltavuus**	Kuminen
Pieni, vaihteleva muoto	**Palkinto**	Pyöreä (25,4 mm x 76,2 mm)
Syötävä	**Mielihyvä**	Syömäkelvoton
Minkä värinen tahansa		Aina musta

Kiekko on metaforista karkkia, mutta jääkiekossa makeaa ei voi saada niin sanotusti mahan täydeltä eikä pelaajalle voi käytännössä tulla ähkyä samoin kuin liiasta karkin syömisestä. Kiekko on aina tavoiteltavan arvoinen asia eikä ammattilaispelaaja voi sen jahtaamiseen kyllästyä.

Näin tutkimukseni empiirinen analyysivaihe on saatu päätökseen. Pro graduni päätösluvussa teen yhteenvetoa ja laajempia päätelmiä tuloksista ja pohdin niiden merkityksiä. Lisäksi teen katsauksen analyysini toimivuuteen ja esitän erilaisia aiheeseen liittyviä jatkotutkimuksen aiheita.

6 Päätelmiä ja jatkotutkimuksen aiheita

Kolmeen tutkimaani jääkiekon SM-liigan otteluselostukseen mahtui värikästä puhetta ja runsaasti kielikuvia, tarkemmin sanoen noin 1 400 kappaletta. Analyysini perusteella metaforat ovat kuitenkin usein varsin toisteisia ja tälle tekstilajille tyypillisiä, vaikka tuoreita ja omaperäisiäkin kielikuvia aineistossa toki esiintyi. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni keskittyi siihen, millaisilla metaforilla selostaja värittää puhe-esitystään. Analyysin perusteella kiekkopuhe täyttyy usein esimerkiksi paineen luomisesta myllyn pyörimiseen, kiekon kaapimisesta alakertaan rauhoitteluun ja keskikaistalla ajamisesta ränniin vetämiseen ja maskin luomiseen. Nämä metaforat ovat vakiintuneita ja merkityssiirron kannalta varsin selkeitä.

Lajittelin selostajien käyttämät metaforat kahdella tavalla. Ensiksi kiinnitin huomiota siihen, miten ne sijoittuvat lähdealueidensa mukaan. Kuten odottaa saattoi, etenkin sotaan, suuntaan, työhön sekä matkantekoon ja kulkuvälineisiin liittyvät metaforat olivat selostuksissa vallalla. Tämän ilmiön voi perustella George Lakoffin ja Mark Johnsonin kognitiivisen metaforateorian (1980) tarjoamien klassisten lähde- ja kohdealuenäkemysten avulla. Jos käsitteellistämme elämää ylipäänsä esimerkiksi suunta-, matka- ja sotametaforien kautta, miksemme käyttäisi samoja kielikuvia myös jääkiekossa, johon ne sattuvat vielä istumaan varsin hyvin? Luontainen tapamme käyttää kieltä näkyy siis myös selostajien ammattipuheessa, vaikka kyseessä onkin jääkiekko-ottelun kaltainen, arkisesta poikkeava ”erikoistilanne”.

Olen myös tutkimuksessani osoittanut, että kullakin pelin toiminta-alueella on omanlaistaan metaforista selostuspuhetta ja että tietyt alueet keräävät tietynlaisia kielikuvia osakseen enemmän kuin muut. Tämä näkyy esimerkiksi metaforisen puheen jakaumassa hyökkäys- ja puolustuspelin suhteen, jossa jälkimmäisen määrä oli vain kolmasosa edellisestä. Pelin kuudelta eri toiminta-alueelta löytyi omat vakiintuneet metaforiset puhetapansa. Puolustusalue on alakerta, kodinomainen rauhan tyyssija, kun taas hyökkäysalueella käydään täyttä sotaa ja painetaan keskikaistaa vilkku päällä. Kentällä toimijoiden profiilissa puolestaan korostui erilaisten lempi- ja liikanimien käyttö. Pelin yleiskuvauksissa esiin nousivat esimerkiksi orkesteri-metaforan käyttäminen joukkueesta ja kaukalosta puhuminen askina.

Kysyin myös tutkimukseni alussa, millaisiin asioihin metaforissa vedotaan ja mitä selostajien käyttämät metaforat lopulta kertovat jääkiekosta. Selostuksista piirtyi selvästi esiin vankasti lajiin juurtunut maskuliininen arvomaailma, joka nousi näkyviin pelin eri toiminta-alueilta.

Maskuliinisuus kytkeytyy jääkiekossa etenkin fyysisiin kontaktitilanteisiin. Tällä toiminta-alueella tuli selvästi esiin muun muassa se, kuinka kepeästi ja humoristisesti jääkiekkoväkivaltaan selostuksissa suhtaudutaan: kielikuvien tasolla tappeleminen viritetään esimerkiksi keskustelemiseksi tai hauskanpidoksi ja tanssiksi. Selostaja ei siis tuomitse tappelunnujakoita mitenkään, vaan usein jopa ilakoi niistä. Samalla väkivalta ikään kuin leikillistetään. Näin väkivallasta tehdään puheen tasolla hyväksyttävää ja ikään kuin luontaisesti lajiin kuuluvaa.

Jääkiekkoväkivalta puhuttaa alan toimijoita, yleisöä ja mediaa kaudesta toiseen. On selvää, että tiukat kontaktitilanteet kuuluvat tähän peliin, mutta toisaalta raja vastustajan tahallisessa vahingoittamisessa ja verenvuodatuksessa ylitetään joka kaudella useamman kerran. Tämän tutkimusanalyysin perusteella selostajat siis pönkittävät mielikuvaa siitä, että tappeleminen on hyväksyttävää ja jopa hauskaa. Nämä nykypäivän ”gladiaattorit” halutaan nähdä areenalla vahingoittamassa toisiaan. Tappelemisesta piirtyy metaforinen kuva kansan suurena sirkushuvina, jonka tirehtööreinä selostajat parhaansa mukaan toimivat.

Toisaalta selostajat tuntuivat suhtautuvan jääkiekkoon pikkupoikien pelinä, johon mahtuu runsaasti myös leikillisyyttä. Selostuspuheessa vilisi niin veljesmetaforia, karkkia kuin Batman-laastaria. Toisessa ääripäässä puhetavat silti viittaavat raavaiden aikuisten miesten peliin, jopa kuolemanvakavaan toimintaan, jossa muilla kuin kyseisillä uroksilla ei olisi mitään mahdollisuuksia pärjätä. Naisille ei ole selostuspuheessa sijaa paitsi korkeintaan silloin, kun kaivataan esimerkkejä feminiinisyydestä ja fyysisestä heikkoudesta. Tämä osoittaa, miten syvällä tietyt käsitykset kulttuurissamme ovat huippu-urheilua myöten. Myös lähdealueissa käytetyt sodan, matkanteon ja kulkuvälineiden metaforat ovat pohjimmiltaan hyvin miehisiä. Esimerkiksi jääkiekkobloggaaja Vilja Päätalo (2015) on kiinnittänyt huomiota jääkiekkomaailman ”äijämäisyyteen”.

> *”Me fanit syytämme usein (mies)pelaajia neitimäisiksi, jos tämä ei pelaa kovaa tai lähettelemme puheissamme hamekangasta, jos tämä valittaa. – – Sanavalinnoilla ei varmasti tarkoiteta pahaa tai haluta edes suoranaisesti halveksua naisia, mutta ikäviä ne silti ovat. Naiseus ja siihen liittyvät määreet yhdistyvät heikkouteen, kun äijät pelaavat lätkää. Onko muuten naisjääkiekkoilijakin miehekäs, jos pelaa kovaa ja neitimäinen jos ei? – –*

Yksittäiset sanavalinnat eivät saisi mennä tunteisiin, mutta ne luovat silti tietyn asetelman.”

Sanavalinnoilla on nimenomaan väliä juuri siksi, että ne luovat Päätalon mainitsemaa asetelmaa, joka puolestaan johtaa tietynlaisten epäsuhtaisten sekä ei-toivottujen asenteiden ja jopa arvojen pönkittämiseen. Jääkiekon paikoin sovinistiseksi asti äityvästä maskuliinisuudesta kertovat myös lajin mainostamiseen liittyvät lähihistorian ylilyönnit. Jääkiekon MM-kisojen 2015 aikaan Sinebrychoff oli manipuloinut Venäjän tähtipelaajan Jevgeni Malkinin kuvaa ja pukenut hänen päälleen vaaleanpunaisen ballerinahameen. Sen ohessa luki teksti: ”Tervetuloa tytöt! Kohta nähdään!” (Torvinen 2015). Tampereen Ilves puolestaan markkinoi vuonna 2013 vauvoille tarkoitettuja fanituotteita. Poikien sinisessä asussa luki ”pelimies” ja tyttöjen vaaleanpunaisessa ”lipunmyyjä” (Hedberg 2013).

Ongelma on siis laajamittainen ja koskee selostuspuheen ohella koko jääkiekkokulttuuriin kytkeytynyttä vanhakantaista sukupuoliasetelmaa. Monesti tahattomiksikin paljastuviin ylilyönteihin sorrutaan harmillisen usein, sillä maskuliiniset puhetavat ovat leimautuneet lajiin niin vahvasti. Jääkiekon mediaraportoinnin suhteen tilanne puolestaan on se, että selostaminen on ollut perinteisesti miesten sarkaa, mutta positiivista on se, että urheilujuontajan ja -toimittajan tehtävissä naisten määrä on kasvanut koko ajan (Salomaa 2015). Selostusalan miesvaltaisuus vaikuttaa varmasti osaltaan puheen maskuliiniseen luonteeseen. Nähtäväksi jää, saadaanko asiaan tulevina vuosina muutosta.

Avasin selostusten metaforista puhetta myös hyödyntämällä merkityskentän ja semanttisen yhteisalueen käsitettä. Tätä kautta sain avattua yksityiskohtaisemmin sitä, mihin metaforan käyttö kulloinkin perustuu ja millaisiin asioihin sillä mahdollisesti vedotaan. Välillä lähde- ja kohdealueen semanttinen yhteisalue jäi kapeaksi, vain yhden tai kahden yhteisen merkityksen varaan, mutta usein se kuitenkin riitti.

Monesti yhteisalueet liittyivät konkreettiseen muotoon (aski–kaukalo), koostumukseen (orkesteri–joukkue) tai abstraktimpaan tavoittelemisen arvoiseen kohteeseen (karkki–kiekko). Semanttisen yhteisalueen muodostamiseen näyttäisi riittävän se, että yhteisalue on tietyllä selkeästi määriteltävällä tasolla vahva. Lähde- ja kohdealueen merkityskenttien muut piirteet eivät vaikuta liiemmin sotkevan halutun kielikuvan syntymistä.

Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria osoittautui edelleen käyttökelpoiseksi työkaluksi, vaikka kyseessä on jo 36 vuotta vanha näkemys. Siksi olikin olennaista ottaa työni teoriapohjaan mukaan myös tuoreempia samaan aihepiiriin liittyviä näkemyksiä, niin Lakoffilta ja Johnsonilta itseltään kuin esimerkiksi suomalaisilta tutkijoilta. Tätä kautta koen, että kognitiivisen metaforateorian anti oli omaa tutkimustani ajatellen riittävä.

Valitut metodit toimivat siis mielestäni hyvin, mutta toki tutkimuksen olisi voinut toteuttaa toisellakin tavalla. Nyt keskityin puhtaasti metaforien koostumukseen, sisältöön ja niiden välittämiin merkityksiin tulkitsemalla niitä itse sen verran kuin tarpeelliselta tuntui. Sama aineisto voisi olla tarpeen käydä vielä läpi kvantitatiivisempaa tutkimusotetta hyödyntäen. Uskoisin, että se voisi tuoda mukanaan sellaisia eksaktimpia tuloksia, jotka tukisivat laadullisen otteen avulla tekemäni löydöksiä tai toisivat niihin uutta näkökulmaa.

Lisäksi tutkimusta olisi voinut laajentaa kiinnittämällä tarkempaa huomiota esimerkiksi metaforien affektiivisuuteen. Tämä tosin olisi luultavasti tehnyt työstä pro gradu -tutkielman rajoissa liian pitkän. Samoin metaforia voisi olla mielekästä tarkastella laajemman aineiston kuin vain kolmen ottelun perusteella. Tässäkin pro gradu -työn rajat tulevat kuitenkin vastaan.

Selostustutkimukseni herätti mielessäni useita kiinnostavia jatkotutkimusaiheita. Ensinnäkin olisi mielenkiintoista päästää tutkimuksessa tarkkaillut selostajat ääneen haastattelumuotoisesti. Selostajien omat taustoitukset ja kommentit käyttämistään puhetavoista ja metaforista voisi tuoda aineistoon aivan uudenlaista kulmaa. Lisäksi esitin alussa hypoteesin selostuspuheen muuttumisesta vuosikymmenten mittaan entistä värikkäämmäksi, rikkaammaksi ja kielikuvallisemmaksi. Tätä voisi todentaa ja todistella vertailemalla esimerkiksi aineistoa menneillä vuosikymmenillä taltioitujen jääkiekkoselostusten metaforisiin puhetapoihin. Metaforatutkimusta voisi myös laajentaa vaikkapa toiseen kotimaiseen kieleen vertailemalla jääkiekon suomen- ja ruotsinkielisten arvokisaselostusten sisältämiä kielikuvia.

Kiinnostavaa olisi myös vertailla esimerkiksi sanomalehtien urheiluraporttien metaforisia ilmaisuja selostuspuheen kanssa tai jopa tarkastella lehtijuttuja erikseen. Metaforinen urheilujargon vaikuttaa nimittäin olevan vahvaa myös printtipuolella. Alla muutama otsikkotason esimerkki siitä, miten vahvasti SM-liigan jääkiekko-otteluiden raportointi nojaa metaforiin myös sanomalehdissä.

Satakunnan Kansan urheilusivuilla (www.satakunnankansa.fi) raportoitiin Ässien ja HPK:n välisestä ottelusta 28. helmikuuta seuraavanlaisin autoilumetaforin.

KUVA 1.

Törmäys vei Ässät lunastukseen

- Jake Hansen luisteli tahattomasti päätuomari Jari Suorsan selkään. Suorsa passitti Hansenin suihkuun.
- HPK rankaisi kolmella ylivoimamaalilla ja iski kovan kolauksen porilaisten playoffs-haaveisiin.

ÄSSÄT	4
HPK	7

Harri Laiho
Pori

taa myös keskiviikon tapahtumat.
Silloin Ässät kamppaili erinomaisesti Tapparaa vastaan. Ässien näkemyksen mukaan **Alexander Bonsaksen** esti selvästi hyökkäyspäähän kiekon pe-

teydessä toisiinsa, joten he pystyvät keskustelemaan tilanteista, Seppälä vakuutti.
Se sai Ässien päävalmentajan **Mikael Kotkaniemen** puuskahtamaan.

Maaliskuun 20. päivänä sama lehti puolestaan sisälsi seuraavanlaisia metaforisesti painottuneita otsikoita. Klassista sankarin viittaa soviteltiin, minkä lisäksi toimittaja tarjoili lukijoilleen tästäkin tutkimuksesta tuttua ”kuti piippuun” -asemetaforaa ja raportoi samalla myös valmentajan ”kuumenemisesta”.

KUVA 2.

Viljanen valitsi sankarin viitan

KUVA 3.

Enää Lukolta ei jäänyt kuti piippuun

● Maalipaikkansa tehokkaasti käyttänyt Lukko tasoitti puolivälieräsarjan.
● Risto Dufva kuumeni tuomareille, mutta ei suostunut kommentoimaan vihellyslinjaa.

Voisi olla mielenkiintoista tutkia joko lehtien otteluraportteja kokonaisuudessaan tai sitten syventyä nimenomaan otsikoihin ja selvittää, millaisilla metaforilla lukijaa houkutellaan tarttumaan kiekkojuttuihin. Entä millaisia (affektiivisia) merkityksiä nämä metaforat sattuvat kulloinkin kantamaan?

Maan suosituimmasta urheilulajista tehdään nyt myös tosi-tv:tä. Elisa Viihde Aitio -kanavalla alkoi vuoden 2016 huhtikuussa 12-osainen dokumentaarinen reality-sarja nimeltä Jääsoturit, jossa seurataan Mestis-joukkue Heinolan Peliittojen elämää lähietäisyydeltä. Ohjelmatiedotteen mukaan kamera kulkee intensiivisesti mukana lätkäkaukalosta pukukoppiin ja treeneistä vapaa-ajalle. Katsojalla on pääsy tiimipalavereihin, valmentajien huoneeseen ja pelimatkabussiin.

Näin Jääsoturit -ohjelman myötä on mahdollista kurkistaa jääkiekon kulisseihin, joihin ulkopuoliset eivät ole aiemmin päässeet. Myös tällaisen tosi–tv-tyyppisen, vahvasti jääkiekkoon kytkeytyvän ohjelmaformaatin tarkkailu alan toimijoiden käyttämien puhetapojen kannalta voisi olla kiinnostavaa.

Samoin voisi olla mielekästä vertailla tulevaisuudessa esimerkiksi jalkapallo- ja jääkiekko-otteluille ominaista metaforisuutta. Yhteisiä piirteitä taatusti riittää, mutta eittämättä lajikohtaisia erojakin löytyy. Urheiluselostamisen lajikonventioiden ja metaforisuuden suhteiden tarkastelu olisi varmasti kehittelemisen arvoinen tutkimusaihe.

Toivon, että pro gradu -tutkimukseni pystyi osoittamaan tiettyjä jääkiekkoselostusten metaforisia konventioita sekä valaisemaan sitä, millaisia merkityksiä niihin tavallisesti halutaan ladata tai tullaan ladanneeksi. Kuten sanottua, ei ole lainkaan yhdentekevää, miten jääkiekosta puhutaan. Tässä tutkimus on onnistunut, jos se kykenee välittämään lukijalle jonkinlaisen kuvan siitä, millaisella kulttuurisella pohjalla urheiluselostaminen kielikuvien tasolla lepää. Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että 2010-luvun selostajaprofiili määrittyy kielellisesti värikkääksi mutta samalla perin lajiuskolliseksi sekä arvoiltaan ja asenteiltaan varsin konservatiiviseksi.

7 Lähteet

ALÉN-SAVIKKO, ANETTE 2014: *Law And Community in the New Media Landscape: Critical Perspectives on Audiovisual sport Coverage in the European Union.* Helsinki: Unigrafia Oy.

ANTTILA, PIRKKO 2006: *Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen.* Hamina: AKATIIMI OY.

FISKE, JOHN 1993: *Merkkien kieli: johdatus viestinnän tutkimiseen.* Tampere: Vastapaino.

HERKMAN, JUHA 1994: *Sarjakuvan kieli ja mieli.* Tampere: Tammer-Paino.

HIETALA, VEIJO 1996: *Ruudun hurma. Johdatus tv-kulttuuriin.* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

HIRSJÄRVI, SIRKKA – REMES, PIRKKO – SAJAVAARA, PAULA 1997: Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

ITKONEN, ESA 1994: Iconicity, analogy, and universal grammar. – *Journal of Pragmatics* s. 37–53. Volume 22, Issue 1, 1/1994.

ITKONEN, ESA 2009: Kulttuurin ja kielen ”syvärakenne”. – *Kanava* 3/2009 s. 157–160.

JÄÄSKELÄINEN, PETRI 2002: Kielen ja ajattelun metonymioita. – *Virittäjä* 106 s. 480–483.

KAJANNES, KATRIINA 2000: Ihminen, kieli ja kognitio. Teoksessa Kajannes, Katriina – Kirstinä, Leena (toim.) 2000: *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta.* Helsinki: Yliopistopaino.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin.* Helsinki: Hakapaino Oy.

KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede.* Helsinki: Yliopistopaino.

KAUPPINEN, ANNELI 1992: Kaksivuotias analogioiden maailmassa. Teoksessa Harvilahti, Lauri – Kalliokoski, Jyrki – Nikanne, Urpo & Onikki, Tiina (toim.) 1992: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin.* Tampere: Tampereen Pikakopio Oy.

KIVIMÄKI, NETTA 2015: *Antero Mertarannan jääkiekkoselostusten metaforista.* Pro gradu - tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

KIVINIEMI, KARI 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola Juhani – Valli, Raine (toim.) 2010: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.* Juva: WS Bookwell Oy.

KLEMETTINEN, RIINA 2009: Katsomo liekeissä. *Kielikello* 4/2009 s. 50.

KORTELAINEN, ILMARI 2009: Metaforan kolme tulkintamallia. – *Niin & Näin* 2/2009 s. 65–69.

KÖVECSES, ZOLTÁN 2005: *Metaphor in Culture: Universality and Variation.* Cambridge: Cambridge University Press.

LAINE, ANTTI – ITKONEN, HANNU 2009: Suomalaiset urheiluselostajasukupolvet erojen, tyyppien ja yhteisöjen tuottajina. Teoksessa Knuuttila, Seppo – Piela, Ulla (toim.) 2009: *Korkeempi kaiku. Sanan magiaa ja puheen poetiikkaa.* Kalevalaseuran vuosikirja 88. Juva: WS Bookwell Oy.

LAITINEN, JARNA M. 2000: Ruumis ja metaforat. Teoksessa Kajanne, Katriina – Kirstinä, Leena (toim.) 2000: *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta.* Helsinki: Yliopistopaino.

LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By.* Chicago: The University of Chicago Press.

LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind And Its Challenge to Western Thought.* New York: Basic Books.

LAKOFF, GEORGE – TURNER, MARK 1989: *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metafor.* Chicago: The University of Chicago Press.

LEECH, GEOFFREY 1975: *Semantics.* Harmondsworth: Penguin Books.

LEHTONEN, MIKKO 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia.* Tampere: Vastapaino.

LEINO, PENTTI 1983: Mielikuvat kielikuvien takana. – *Virittäjä* 87 s. 107–116.

LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1.* Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

NIKANNE, URPO 1992: Metaforien mukana. Teoksessa Harvilahti, Lauri – Kalliokoski, Jyrki – Nikanne, Urpo & Onikki, Tiina (toim.) 1992: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin.* Tampere: Tampereen Pikakopio Oy.

OINONEN, PAAVO 2015: Sinivalkoiset äänet. Teoksessa Heiskanen, Benita – Salmi, Hannu (toim.) 2015: *Kiekkokansa.* Helsinki: Bookwell Oy.

ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. Teoksessa Harvilahti, Lauri – Kalliokoski, Jyrki – Nikanne, Urpo & Onikki, Tiina (toim.) 1992: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin.* Tampere: Tampereen Pikakopio Oy.

ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2008: Kielikuvia kaikkialla. Teoksessa Onikki-Rantajääskö, Tiina – Siiroinen, Mari – Ylönen Hanna (toim.) 2008: *Kieltä kohti.* Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

PERELMAN, CHAÏM 1996: *Retoriikan valtakunta.* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

PUNTTILA, MATTI 1994: *”Voittajan käsi kohoaa salkoon”. Kielikuvien salarikoista.* Kielikello 1/1994 s. 33–37.

PÄIVÄRINTA, ANNE 2010: Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärankana. Dylan Thomasin ”After the Funeral” -runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste. – *Avain* 4/2010 s. 5–23.

SARAJÄRVI, ANNE – TUOMI, JOUNI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

SUOMELA, MERJA 1998: Verenhimoisimmat odottivat teurastusta – jääkiekon metaforia. Teoksessa Haavisto, Sanna – Kotilainen, Lari – Mäntynen, Anne & Onikki, Tiina (toim.) 1998: *Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina.* Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino Oy.

TURUNEN, MIKKO 2010: *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

TURUNEN, MIKKO 2011: Semanttinen yhteisalue kielikuvien analyysin apuna. *Avain* 1/2011 s. 24–37.

WALTARI, MIKA 1952: *Johannes Angelos – Hänen päiväkirjansa Konstantinopolin valloituksesta v. 1453 Kristuksen maailmanajan päättyessä.* Helsinki: WSOY.

ÕIM, HALDUR 2007: Mistä ja miten puhutaan, kun puhutaan ajasta? *Virittäjä* 111 s. 290–293.

Verkkolähteet:

HEDBERG, MIMOSA 2013: Nettiväki suuttui Ilveksen vauvoille suunnatuista fanivaatteista. *Iltalehti*, 25.2.2013. http://www.iltalehti.fi/perhe/2013022516718489_pr.shtml (Viitattu 19.4.2016)

PÄÄTALO, VILJA 2015: Saisiko neideille olla hamekangasta? – *Mimmiliiga*. http://liiga.fi/blogit/mimmiliiga/saisiko-neideille-olla-hamekangasta (Viitattu 19.4.2016)

SALOMAA, JANNE 2015: Selostuskoppi on miesten huone. – *Journalisti* 2/2015. http://www.journalisti.fi/artikkelit/2015/2/miesten-laji/ (Viitattu 30.3.2016)

TORVINEN, PEKKA 2015: Koffin Facebook-päivitys: Venäjän Malkinilla mekko päällä ja alla teksti ”Tervetuloa tytöt!” – *Nyt-liite* nyt.fi/a1305954706314 (Viitattu 19.4.2016)

https://fi.wikipedia.org/wiki/Jääkiekon_televisiointi_Suomessa (Viitattu 18.11.2015)

www.finnpanel.fi/tulokset/tv/vuosi/top/2015/yle2.html (Viitattu 12.3.2016)

www.ruutu.fi (otteluselostukset 7.1.2016, 8.1.2016, 2.2.2016)

www.satakunnankansa.fi, näköislehti (28.2.2016, 20.3.2016)

www.kielitoimistonsanakirja.fi